

Fritjof Lager

Ådalen 1931

Stockholm 1956
Arbetarkultur

Inledning

Det finns mycket skrivet om skotten i Ådalen 1931, där 5 personer sköts ihjäl (och 5 sårades) av svensk militär under en demonstration mot strejkbrytare. Det finns också en sevärd spelfilm (regisserad av Bo Widerberg, med premiär 1969).

Det finns åtminstone två böcker som behandlar ämnet, båda med titeln *Ådalen 31*. Den mest kända av dessa är nog Birger Normans, publicerad 1968. Den andra är skriven av SKP:s (Sveriges Kommunistiska Parti) partisekreterare Fritjof Lager och publicerades redan 1956, dvs över 10 år tidigare. Lagers bok är inte lika väldokumenterad och välskriven som Normans, men det uppvägs av att den är skriven av en kommunistisk funktionär för ett parti som var mycket involverat i händelserna – boken har därför också en mer politisk udd än Normans.

Innehåll

Förord.....	1
"...försöka sova bort svälten"	3
Den ekonomiska krisen bryter in över Sverige	5
De borgerliga hade regeringsmakten	7
Arbetarrörelsen var splittrad	9
Noter.....	11
Halmstad och Marmaverken	11
Halmstadsarbetarna slår tillbaka	11
Marmakonflikten.....	13
Ådalsarbetarnas demonstration möttes med kulor	15
För Marmaarbetarnas seger!	16
Överfall i löndom	18
Arbetarna hade makten i Ådalen.....	20
Folkets vrede	23
Solidaritetsaktioner över hela landet.....	24
Stämningen bland arbetarna.....	25
Folkkrav att de skyldiga straffas	27
Polisövergreppet på Norra Bantorget.....	29
Noter.....	33
Begravningsdagen.....	34
Femminutersstrejken var total.....	34
Borgerlig enhetsfront i riksdagen.....	35
De maktägande tar hämnd.....	37
Sammanfattning	38
Till de stupade	48

Förord

Den 14 maj 1931 (Kristi Himmelfärdsdag) hölls ett väldigt arbetarmöte i Frånö Folkets Park strax söder om Kramfors, som är centralpunkten i Ådalen. Praktiskt taget alla de 6.000-7.000 arbetare, som fanns i detta industridistrikt, hade mött upp. De kom på kallelse av hamnarbetarnas fackförening. Och denna fackförening kallade till opinionsmöte av den anledningen att strejkbrytare hade kommit till bygden.

Det allmänna arbetarmötet i Frånö Folkets Park resulterade i två omedelbara åtgärder: 1) styrelserna för distriktets fackföreningar samlades till en konferens för att dryfta situationen och besluta om hur man på lämpligaste sätt skulle få bort strejkbrytarna; 2) demonstration till den en timmes väg därifrån belägna strejkbrytarförläggningen i Lunde samhälle.

Medan fackföreningsstyrelserna rådslag drog demonstrationen iväg, föregången av fackföreningsfanor och musikkår. Innan demonstrationen kommit fram till den punkt från vilken den tänkte återvända blev den på allmän landsväg beskjuten från en militärtrupp som gått i ställning vid strejkbrytarnas barack. Därvid hejdades demonstrationen och då den återvände bar den med sig fem dödade och fem sårade, offer för militärens kulor.

Det råa överfallet på demonstrationen ökade Ådalsarbetarnas förbittring och kampvilja. På ett nytt möte omedelbart efter militärens överfall beslutades att gå i allmän strejk i hela Ådalen. Denna trädde i kraft kl. 6 nästa morgon.

överfallet på Ådalens arbetare väckte harm och förbittring i hela landet. Tiotusentals arbetare lade ner arbetet som protest. Kraven var entydiga och klara: Bort med strejkbrytare och militär från Ådalen!

Den väldiga arbetaropinionen segrade omedelbart. Strejkbrytare och militär drogs undan. Arbetarna övertog ansvaret för ordningen i Ådalsdistriktet. Den centrala strejkledning, som valts på mötet efter demonstrationen, blev fram till den 26 maj högsta beslutande myndighet i Ådalen, för vilken också regeringens organ måste böja sig. Lugn och ordning rådde.

Ådalshändelserna är märkliga i svensk arbetarrörelses historia ur flera synpunkter. Det var första och hittills enda gången som utkommenderad militär sköt skarpt på svenska arbetare. Det var första gången som svenska arbetare i ett helt industridistrikt under ett par veckors tid hade hela samhällsmakten i sina händer. De »ordinarie» styrelserna och andra ledande organ inom arbetarrörelsen sattes ur spel av händelsernas egen utveckling, men massorna visade sin elementära kraft och förmåga att finna de rätta åtgärderna i brådskande och överraskande situationer.

Ådalshändelserna var också en vändpunkt i svensk politik över huvud taget. En allmän, av den internationella situationen gynnad, reaktionär offensiv med vittsyftande planer att slå sönder arbetarrörelsen, likvidera eller avsevärt begränsa demokratiska fri- och rättigheter och återinföra storfinansens absoluta suveränitet på arbetsplatserna, hade satts igång. Denna offensiv bröts i Ådalen. Reaktionen kastades tillbaka.

Den svenska arbetarklassens samfälliga massaktion i maj 1931 har hittills inte getts den plats den förtjänar i svensk historieskrivning, i konst och diktning. Under de aktuella dagarna tolkades folkets harm av bland andra Josef Kjellgren och särskilt Erik Blomberg i ett par lysande dikter. Bland konstnärerna har Albin Amelin sökt sina motiv till några mäktiga målningar från.

Ådalshändelserna, men i stor sett har konstnärer och diktare undvikit detta tema. Nutidens ungdom vet praktiskt taget ingenting om denna väldiga massaktion, som väsentligt påverkade svensk politik för lång tid framåt.

Denna skrift har tillkommit för att vid 25-årsminnet erinra om Ådalshändelserna. Här har gjorts ett försök att ställa in dem i sitt sammanhang. Det är också angeläget att söka finna de yttersta orsakerna till dessa händelser. Försöken att skriva militäröverfallet i Lunde den 14 maj 1931 på slumpens och de oberäkneliga missförståndens konto är misslyckade. Allting talar för att militäröverfallet var planlagt med ett bestämt syfte.

Vid tiden för Ådalshändelserna var den politiska splittringen inom svensk arbetarrörelse större än nu. Denna splittring nedsatte arbetarklassens kraft. I själva striderna övervanns splittringen bland massorna. Men den kunde inte övervinnas i ledningarna. Här har emellertid orsakerna till och formerna för denna splittring förbigåtts så långt detta varit möjligt. Klart är emellertid att om denna politiska splittring kunnat övervinnas också av ledningarna för de olika riktningarna inom arbetarrörelsen skulle segern över storfinansen och reaktionen ha blivit ännu större och gett helt andra resultat.

Till slut ett hjärtligt tack till de kamrater som hjälpt mig att söka och samla anteckningar ur fackföreningsprotokoll från de aktuella dagarna.

Stockholm, i april 1956.
FRITJOF LAGER

"...försöka sova bort svälten"

Hösten 1929 inträffade ett våldsamt kursfall på aktiebörsen i New York. Denna börskrasch, i vilken spekulanterna förlorade hundratals miljoner dollar, var den mer allmänt märkbara upptakten till den största och mest omfattande ekonomiska kris, som någonsin i fredstid drabbat den kapitalistiska världen. Praktiskt taget alla kapitalistiska länder drogs in i eller hade kännning av krisen. Produktionen sjönk katastrofalt, arbetslösheten fick en enorm utbredning, handeln stagnerade och miljoner jordbrukare ruinerades.

Världskrisen kom som en chock för de borgerliga och socialdemokratiska ekonomerna och politikerna. De hade inte väntat den.

Sedan kapitalismen lyckats dämna upp den europeiska revolutionens vågor i slutet av och strax efter det första världskriget (1914-1918), och sedan arbetarklassen drivits tillbaka och det tyska riket gjort statsbankrutt började en uppåtgående ekonomisk konjunktur. Visserligen återhämtade sig kapitalismen aldrig helt. Det ryska folket hade under arbetarklassens ledning brutit ut det väldiga ryska riket ur kapitalismens system och detta skapade en *allmän kris* i den kapitalistiska världen, en kris som sedan dess inte övervunnits. Men kring mitten av 1920-talet pekade konjunkturkurvan uppåt. En stark rationalisering inom industrin inleddes och produktionen steg. Stödd av denna inledda konjunkturförbättring skapade de borgerliga nationalekonomerna och sociologerna nya »teorier», som förklarade marxismen föråldrad och »övervunnen». De nya »teorierna» avsåg bevisa, att kapitalismens system efter det första världskriget funnit medlet och metoderna att upphäva de tidigare periodiskt återkommande ekonomiska kriserna. De förklarade, att kapitalismen övervunnit denna sin pinande sjukhet och nu bjöd mänskligheten en framtid fylld av »evigt välstånd», arbete åt alla och demokrati.

»Budskapet kom från Förenta staterna och närmare bestämt från landets centralbankorganisation. Ledningen för Federal Reserve-bankerna menade sig kunna utlova, att penning- och kreditväsendet i fortsättningen skulle skötas med en precision, som skulle tillåta en jämn och stadig stegring av välståndet, utan några våldsamma spekulationskonjunkturer och följaktligen utan några påtagliga bakslag. Det gällde att observera kurvorna för varupriserna, för varulagrens storlek, för kreditgivningen och först som sist för produktionens utveckling. Om låneräntorna och andra medel för kreditvolymens reglering användes på rätta sättet, borde det vara möjligt att få fram precis den effekt man önskade, nämligen en jämn och stigande produktion, en stadig »prosperity», ett evigt välstånd». (Prof. Westin Silverstolpe: *Välstånd och fattigdom*. Bonniers förlag, 1938) (1)

Dessa »teorier» om evigt välstånd under kapitalismens system vann viss anklang också inom arbetarrörelsen. De socialdemokratiska ledarna anslöt sig tämligen allmänt till desamma. Också inom, de övriga politiska grupperna fanns det anhängare av dessa »teorier». Frågan om hållbarheten i de borgerliga »teorierna» om möjligheten och sannolikheten av »prosperity» var exempelvis en av de väsentliga stridsfrågorna i den diskussion inom Sveriges kommunistiska parti, som, föregick sprängningen av partiet år 1929. De ledande som lämnade partiet trodde fullt och fast på »ett evigt välstånd» och ville utforma partiets politik, strategi och taktik utifrån detta antagande. Det var självklart att de revolutionära arbetare, som bildat och byggt upp det kommunistiska partiet, inte kunde biträda en sådan uppfattning och skilde därför dessa opportunistiska element från det kommunistiska partiet.

Hela den lärobyggnad om evigt välstånd under kapitalismen, som byggts upp på grundval av »budskapet» från den amerikanska centralbanksorganisationen, störtade samman i slutet av oktober 1929 då kraschen inträffade på New York-börsen. Börskraschen var förebudet till den mest våldsamma ekonomiska kris, som kapitalismen någonsin upplevat. Produktionen sjönk katastrofalt. I Förenta staterna gick index ner från 100 år 1929 till 81 år 1930, 68 år 1931 för att nå botten med

endast 54 år 1932. Tyskland drabbades lika hårt av krisen. Andra länder – bland dem Sverige – fick kännning av krisen på ett något senare stadium och den blev något lindrigare i dessa länder.

En sådan stark nedgång i produktionen är liktydig med stängda fabriker och verkstäder, upplagda fartyg, inställda transporter, bankruttrade kontor, förspikade butiker och varuhus, vilket i sin tur innebär att arbetare och tekniker, sjömän och järnvägsmän, chaufförer och hamnarbetare, kontorsanställda och butikspersonal inte längre har något arbete. Ty så är det ju i den av monopolkapitalet behärskade delen av världen att arbetarna och tjänstemännen inte tillerkännes någon rätt till arbete, medan däremot ägarna till företagen är tillerkända rätten att kasta ut sina anställda i arbetslöshet för att själva hålla sig skadeslösa mot förluster eller om det av ena eller andra skälet inte passar dem att hålla verksamheten i gång. Stockningen i kapitalismens ekonomiska system, krisen som brutalt slog sönder det »teoretiska» finsnickeriet om evigt välstånd, framkallade en snabbt och katastrofalt stigande arbetslöshet. I början av 1931 räknade man med att det fanns 25 miljoner registrerade arbetslösa i de delar av världen som omfattades av Nationernas Förbunds arbetslöshetsstatistik.

Krisen inom jordbruket var inte mindre våldsam. 1920-talets uppåtgående ekonomiska konjunktur hade givetvis också haft inflytande på produktionsmetoderna inom jordbruket och i detta infört modern teknik. Resultatet var större skördar, högre produktivitet och ett ökat utbud av jordbruksprodukter. Men med den ekonomiska krisen följde en minskad förmåga hos städernas och industrins befolkning att köpa livsmedel. Den som inte hade någon inkomst alls eller levde på de ytterst knappt tilltagna arbetslöshetsunderstöden kunde självklart inte köpa livsmedel i samma utsträckning som om de haft arbete och normal inkomst. Följaktligen uppstod det ett »överskott» av livsmedel med åtföljande prisfall på jordbruksprodukter. Och i början av 1930-talet var den kapitalistiska världen i en situation, som brutalt och ohöljt visade det kapitalistiska ekonomiska systemets egenskaper.

För att få avsättning för jordbrukets produkter tillgreps en del ditills ovanliga åtgärder. Det naturliga hade självklart varit att ge de arbetslösa ordentliga understöd eller arbete. Men sådant gick inte för sig. Helt andra åtgärder vidtogs. Det blev vanligt att *förstöra livsmedlen*. I de kaffeproducerande länderna brände man exempelvis kaffet antingen direkt vid skördeplatsen eller använde det som bränsle på lokomotiven och i industrin. Även vete förstördes på samma sätt. En annan metod – som praktiserades bl. a. i Sverige – var att använda vete som kreatursfoder. För att till kreatursfoder bestämt vete inte skulle »missbrukas» av de svältande och nödlidande arbetslösa och användas till bröd förgiftades vetet, eoisinfärgades, vilket tillät dess användning som kreatursfoder men gjorde det odugligt till människoföda. Förbrukningen av kött och fläsk sjönk emellertid ännu mer än förbrukningen av brödsäd. Med skattemedel finansierades nya »industrier», som förvandlade kött och fläsk till gödningsämne. Så slöt sig denna av kapitalismen frambragta makabra cirkel: brödsäden förvandlades till kreatursfoder, slaktdjuren förvandlades till gödningsämne, som stimulerade till nya skördar av spannmål, vilka i sin tur förvandlades till kreatursfoder o. s. v.

De arbetslösas antal var c:a 25 miljoner i början av år 1931. Tillsammans med familjerna var således minst 100 miljoner människor direkt drabbade av arbetslösheten. Det fanns vidare lika många eller fler korttidsarbetare, vilkas levnadsstandard inte så värst mycket skilde sig från de helt arbetslösa. Det fanns miljoner och åter miljoner småjordbrukare, som drivits från sina gårdar och måste pröva samma bittra lott som städernas och industriernas arbetslösa. Det var den ena sidan av världsbilden.

Den andra sidan visade det lilla fåtal kapitalister, som styrde den värld, i vilken vanvettet blomstrade. De sökte efter medel och metoder att slå mynt också av nöden och i varje fall rädda sig undan ekonomiska förluster. Deras huvudlinje var snart klar. De följde den gamla beprövade

metoden att vältra över krisens bördor på det arbetande folkets axlar. Att slå igen fabrikerna var den första utvägen, då stockningarna inträdde i det ekonomiska livet. Men det räckte inte. Den växande armén svältande arbetslösa och korttidsarbetare, ruinerade småbrukare och avskedade tjänstemän var en mäktig och för de härskande ytterst farlig kraft. En brett lagd offensiv inleddes mot arbetarnas löner. Denna attack för att pressa ner lönerna var internationell. Men inte heller detta var tillräckligt. Det gällde för kapitalisterna att »öppna nya marknader» för att övervinna sitt eget systems fruktansvärda kris. De »nya marknaderna» var krig.

Under år 1930-1931 styrde också det internationella storkapitalet medvetet mot ett krigiskt överfall på Sovjetunionen, som befann sig mitt uppe i förverkligandet av den första femårsplanen. Denna plan hade till syfte att ge Sovjetunionen ett fast fundament av tungindustri samt att genomföra jordbrukets kollektivisering. I ett erövringståg mot Sovjetunionen och i förarbetet för ett sådant, d. v. s. militär upprustning, såg den internationella storfinansen ett medel att för en tid övervinna krisen. Med den dåvarande franska regeringen och generalstaben som drivande kraft fördes också krigsplanerna fram till randen av verklighet. Endast Sovjetunionens styrka och dess motåtgärder avvärjde den gången ett stort krig.

Över hela det kapitalistiska Europa satte sig reaktionen på marsch i samband med den ekonomiska krisens utbrott. Flera av Europas stater var redan fascistiska våldsdiktaturer, såsom Italien, Jugoslavien, Bulgarien, Rumänien, Ungern, Polen och de baltiska randstaterna. Svart reaktion härskade även i Spanien och Portugal samt i Finland. På hösten 1930 bröt den tyska nazismen igenom. På sommaren samma år gick den finska reaktionen till attack för att avskaffa de rester av borgerlig demokrati som fanns kvar i landet.

Den finska fascismen klädde sig i den s. k. Lapporörelsens gestalt. Fackföreningarna upplöstes, dess kassor beslagtogs, Folkets Hus brändes, våldsdåd mot enskilda medborgare hörde till ordningen för dagen. Lappomännen gick så långt att de med våld trängde in på riksdagsutskottens sammanträden och släpade bort en del av utskottens medlemmar. Den liberale förre finske presidenten Ståhlberg tillfångatogs och fördes med våld i bil över gränsen till Sovjetunionen.

Sådana var några av de mera framträdande dragen i den politiska bilden i början av år 1931. Å ena sidan en snabbt tilltagande ekonomisk lågkonjunktur, fruktansvärt stigande arbetslöshetssiffror, ruiner av miljoner och åter miljoner småbönder, feberaktiga förberedelser för ett krig mot Sovjetunionen, fascistisering av Europa och en våldsam attack mot arbetarnas löner och levnadsstandard. Å andra sidan Sovjetunionen, som avslutat återuppbyggnadens period efter första världskrigets och interventionskrigets förödelse, och under 1920-talets sista år påbörjat det socialistiska, planmässiga nybygget. Sovjetunionens första femårsplan, som började 1928, betecknades av de borgerliga ekonomiska »vetenskapsmännen» och politikerna som en bluff, en fantasi, en lek med siffror, som saknade varje täckning i verkligheten. Denna femårsplan genomfördes på fyra år och redan i början av 1931 hade de hånfulla och överlägsna flinen lagt sig och förbytts i hatfyllda och skrämde grimaser. Medan alla kapitalistiska länder brottades med sjunkande produktion och stigande arbetslöshet, växande fattigdom och masselände kunde sovjetfolken visa på snabbt stigande produktionssiffror och stigande levnadsstandard. I Sovjetunionen fanns ingen arbetslöshet. Tvärtom rådde där brist på arbetskraft.

Det är mot denna internationella bakgrund vi måste se och bedöma händelserna i vårt eget land under 1930-talets första år.

Den ekonomiska krisen bryter in över Sverige

Sverige nåddes något senare än de flesta andra europeiska länder av den stora ekonomiska världskrisen. Men under senare delen av 1930 kom stagnationen. Fabrikernas tillverkningsvärde sjönk 1930 till 4.653 miljoner kronor mot 4.838 år 1929, för att sedan dala ner till 4.112 miljoner år

1931 och nå botten följande år med 3.770 miljoner kronor. Ett starkt prisfall på jordbruksprodukter drabbade inte minst småbrukarna.

I maj månad 1930 rapporterades arbetslösheten bland de fackligt organiserade arbetarna vara något över 44.000 eller 8 procent. Ett år senare hade procenttalet arbetslösa stigit till 13, vilket betydde att över 76.000 fackligt organiserade arbetare var arbetslösa, för att 1932 öka till 21 procent eller i runt tal 135.000. Dessa siffror ger emellertid inte en riktig bild av arbetslöshetens omfattning. Antalet fackligt organiserade vid denna tid var omkring 600.000, d. v. s. knappt hälften av Landsorganisationens nuvarande medlemsantal. Tjänstemän, handelsanställda och andra kategorier var visserligen arbetslösa i stor utsträckning, men förekom aldrig i statistiken. Förteckningarna över antalet hjälpsökande hos de statliga och kommunala organen ger inte heller en riktig föreställning om antalet arbetslösa, enär många avstod från att begära hjälp i den säkra och bittra förvisningen, att de i alla fall inte skulle få någon.

I en riksdagsdebatt på våren 1931 beräknade Per Albin Hansson antalet arbetslösa till 100.000. Denna siffra var i underkant. I verkligheten var de arbetslösas antal på våren 1931 snarare över än under 150.000, för att under det följande året praktiskt taget fördubblas. Om man räknar med att genomsnittligt varje arbetslös hade försörjningsplikt för ytterligare tre personer var således omkring 600.000 av landets ca sex miljoner invånare direkt drabbade av arbetslöshet, vilket i de flesta fall betydde totalt inkomstbortfall, för att nu använda en modern term. Ett år senare hade siffran stigit till det dubbla; en femtedel av landets befolkning var direkt offer för arbetslöshet.

Regeringen och riksdagsmajoriteten gjorde intet eller mycket litet för att hjälpa de arbetslösa. Dessa hänvisades i huvudsak till kommunerna för att få hjälp. Men de av arbetslösheten hårdast drabbade kommunerna kunde inte hjälpa, även om viljan fanns, enär arbetarnas skatter utgjorde kommunernas väsentligaste inkomster. När arbetarna drevs ut från arbetsplatserna så upphörde också deras möjligheter att betala skatt.

»För närvarande står kommunen absolut ruinerad. När vi i början av mars månad skulle betala ut de mest trängande löpande utgifterna, så fattades det 17.000 kronor till ytterligare utgifter. Vi gick in på banken för att låna upp dessa medel. För att få 17.000 kronor måste kommunalnämndens ordförande sätta som säkerhet första uppbörden ... Vid påskhelgen under kommunalfullmäktiges sammanträde meddelade kommunalnämndens ordförande att allt som fanns i kontanter var två kronor och femtio öre. 3.000 kronor fanns i skuld till olika affärer mot matlappar ... Vi beslöt att söka upplåna först hos landstinget 20.000 kronor men också att upptaga ett tillfälligt lån i banken. Banken sade: Ni står under sådana ekonomiska förhållanden, att om ni skall låna måste ni ha två enskilda medborgares borgen.»

Skildringen av läget i en av arbetslösheten drabbad kommun är hämtad ur Andra kammarens diskussionsprotokoll nr 42 år 1931, och den som gav redogörelsen var en riksdagsman Berg från Alnö utanför Sundsvall.

I samma riksdagsdebatt, som betecknande nog gällde huruvida anslagen för arbetslöshetens bekämpande skulle vara 13 miljoner kronor eller 30 miljoner för budgetåret 1931-1932, gavs också andra bilder av tillståndet i Sverige. Sålunda refererade Per Albin Hansson ett par brev som han fått. Det ena var från en f. d. riksdagsman Helmer Lagerkvist, som berättade:

»... att på många håll har det gått därhän att man har börjat så att säga försöka sova bort svälten. För att klara sig på det lilla man har råd att äta försöker man ligga så länge som möjligt ...»

»För min del», förklarade Per Albin Hansson, »är jag övertygad om att man från många trakter i vårt land kan få liknande skildringar ...»

I samma debatt återgav samme talare ett utdrag ur en skrivelse, i vilken ordföranden i Långsele arbetslöshetskommitté avsade sig detta uppdrag:

»Situationen är fullständigt hopplös. Enligt sista rapporten var 290 arbetslösa anmälda och av dessa är än hälften familjeförsörjare. Om kommunen själv skall huvudsakligen svara för hjälpen är ruinen ofrånkomlig. Friktionen mellan de hjälpbehövandes krav och förmågan att hjälpa blir alldeles omöjlig. Den som har hjärta i kroppen kan ju ej heller se folk svälta ihjäl ... Inalles är ungefär 600 av kommunens invånare direkt berörda av arbetslösheten.»

(Andra kammarens protokoll nr 42/1931, sid. 12-13.)

Sådant var det läge, i vilket kapitalismen försatt den svenska arbetarklassen och det svenska folket.

De borgerliga hade regeringsmakten

Vid denna tid – våren 1931 – drogs svenska folket ännu med en frisinnad regering under ledning av C. G. Ekman. I riksdagen fanns borgerlig majoritet. Andra kammaren hade följande partimässiga sammansättning:

Högern	73
Bondeförbundet	27
Folkfrisinnade 1)	28
Liberalerna 1)	4
Socialdemokraterna	90
Kilbomspartiet	8
Kommunisterna 2)	0

1) 1 Folkfrisinnade och liberaler förenade sig 1934 till nuvarande folkpartiet.

2) Samtliga 1928 på kommunistiska partiets listor valda riksdagsmän hade vid partisprängningen 1929 lämnat partiet. Först efter valen 1932 fick kommunisterna på nytt säte i riksdagen.

Första kammaren hade stabil borgerlig majoritet.

Den ekmanska regeringen var emellertid i högsta grad direkt underställd storfinansen, vars obestridligt ledande person vid denna tid var Ivar Kreuger, tändstickskungen.

Ivar Kreuger hade börjat sin karriär inom storfinansen som förenare av de svenska tändsticksfabrikerna till en koncern. Under krigsåren och framförallt under åren närmast efter det första världskriget hade han gjort väldiga vinster och blivit en av de stora, mätt även med internationell måttstock. I svenskt ekonomiskt liv spelade han en stor roll. I snabb takt lade han under sig väsentliga delar av landets produktionsmedel. Direkt och indirekt behärskade han inte endast tändsticksindustrin utan också cellulosaindustrin, stora delar av verkstadsindustrin och gruvbolagen. Han ägde byggnadsföretag, tidningar, kraftverk m. m. På denna grundval utvecklade han omfattande finansiella transaktioner och hade sina fingrar med i mycket viktiga storpolitiska avgöranden.

För den svenska borgarklassen blev Ivar Kreuger en idol. Vitt och brett utbasunerades hans storhet. Han utnämndes till mannen som skapade Sveriges »andra stormaktstid». I mars 1932 tog Kreuger sitt eget liv och andra hajar i storfinansens vatten delade på kvarlåtenskapen. I samband därmed avslöjades att Kreuger inte endast var en stor affärsman utan också en stor svindlare med diverse kriminella förbrytelser i sin livsgärning.

Ivar Kreuger utövade emellertid fram till sin död ett avgörande inflytande på svensk politik, inte endast i sin egenskap av ägare till väsentliga delar av svensk industri utan också som direkt och omedelbar initiativgivare till den ekmanska regeringen. Chefen för denna regering, dåvarande ledaren för motsvarigheten till det nuvarande Folkpartiet, visade sig nämligen vara en direkt hantlangare, köpt för kontanta medel, åt Kreuger och använde sin ställning som statsminister för att utföra Kreugers order.

Det var alltså en s. k. frisinnad (folkpartistisk) regering, som, stödd av högern och bondeförbundet, stod i spetsen för landets styrelse år 1931. Både regering och riksdagsmajoritet fullgjorde prompt storfinansens order och lydde dess anvisningar.

När de första allvarliga kristecknen nådde Sverige inledde kapitalisterna en offensiv med det omedelbara syftet att bryta ner arbetarnas motståndskraft, försvaga fackföreningarna och återställa det kapitalistiska enväldet över arbetsvillkor och lönesättning.

»Den sjunkande konkurrensförmågan gentemot utländsk billighetsrealisation kan inte få fortfa-», skrev *Svenska Dagbladet*, »helst som man överallt i industriländerna bevittnat hurusom kraftiga ansträngningar göres för att genom ytterligare lönereduktioner öka avsättningen. Den svenska lönenivån kan omöjligen kvarstå som ett ekonomiskt reliket från en svunnen tid.»

Svenska Dagbladet var då som nu ett auktoritativt språkrör för svensk storfinans. Därtill kom att tidningen vid denna tid var tändstickskungens egendom och självfallet företrädde hans meningar i vårt lands politiska debatt.

Kapitalisterna tvekade inte att gå till aktion mot de svenska arbetarnas levnadsvillkor. Arbetsgivarföreningens styrelse rekommenderade att »nedsättningar i lönerna borde åvägbringas, där de var berättigade och möjliga att genomföra». Den första stora stöten riktades mot textilarbetarna. Arbetarna satte sig till motvärn och vintern 1930-1931 strejkade 30.000 textilarbetare under tre månader mot försöken att pressa ner deras redan förut skandalöst låga löner. 2.000 arbetare vid gummifabriken i Hälsingborg gick också i konflikt av samma skäl liksom en rad mindre arbetargrupper. Till dessa andra hörde också cellulosaarbetarna vid Marmaverken i Hälsingland. Denna konflikt hade ett direkt samband med 1931 års konflikt i Ådalen och händelserna där.

Den centrala fackliga ledningen förhöll sig passiv och avvaktande på hösten 1930 inför kapitalisternas signalerade och påbörjade offensiv mot arbetarnas löner. Dess rekommendation var att fackförbunden icke skulle säga upp löneavtalen.

Det har redan antytts att Arbetsgivarföreningens och kapitalisternas attacker mot arbetarnas löner också hade en mer vittgående syftning. De umgicks med planer att begagna den ekonomiska krissituationen, den växande arbetslösheten och arbetarnas otrygghet för att rikta ett dråpslag mot hela fackföreningsrörelsen och mot arbetarrörelsen över huvud taget.

Under första världskrigets år och 1920-talet hade Landsorganisationens medlemsantal praktiskt taget femdubblats, från 110.708 medlemmar år 1915 till 553.456 medlemmar år 1930. Tio nya fackförbund hade bildats under dessa femton år och antalet lokala fackföreningar stigit från 1.502 till 5.064. Fackföreningarna hade spelat en stor roll i kampen för 8-timmarsdagen och den allmänna rösträtten och under 1920-talet visat en aktningvärd aktivitet, bl. a. uttryckt i en rad strejkstrider. På senvintern 1925 hade arbetsgivarföreningen gjort ett stort anlagt försök att pressa tillbaka arbetarna genom en storlockout som pågick under senare hälften av mars månad. Försöket hade misslyckats och skulle utan tvivel ha slutat med ett fullständigt fiasko därest den centrala fackliga ledningen visat större tilltro till arbetarnas kampvilja och kampförmåga och tagit denna till stöd i förhandlingarna.

Fackföreningarnas aktivitet under 1920-talet yttrade sig inte endast i s. k. rent fackliga aktioner. De slog vid några tillfällen över i också rent politiska aktioner, såsom aktionerna mot den borgerliga riksdagsmajoritetens lagstiftningsåtgärder för att beskära arbetarnas strejkrätt (tvångslagen och arbetsdomstolen) och kampen mot Stripadirektiven (regeringsdekret att arbetslösa som kommenderades till strejkbryteri skulle avstängas från arbetslöshetsunderstöd därest de vägrade bli strejkbrytare).

I samband med den ekonomiska krisen räknade kapitalisterna med att kunna tilldela arbetarrörelsen ett förintande slag. De var självklart också påverkade av den allmänna reaktionära vind som blåste i Europa, främst markerad av nazismens våldsamma frammarsch i Tyskland och lappofascismens härjningar i Finland. Upplösningen av de finska fackföreningarna framkallade givetvis en söt lukt i de svenska storkapitalisternas näsor. Fackföreningsrörelsens växande styrka, som mer och mer manifesterade sig i framgångsrik kamp för att beskära arbetsgivarnas möjligheter att ensamma avgöra löner och arbetsvillkor, väckte en stigande oro inom storfinansen.

Inom, de storfinansiella kretsarna och inom de borgerliga partierna hade man också iakttagit hur socialdemokratiska ledare reagerat inför fascismens framryckning i såväl Tyskland som Finland. Splittringen inom arbetarrörelsen verkade uppmuntrande på reaktionen. I Tyskland slutade undfallenhetspolitiken inför nazismen med rena självuppgivelsen och i Finland satte sig de mest reaktionära elementen tillrätta i statsledningen.

Det bör tilläggas att vissa, ganska omfattande åtgärder på sina håll vidtogs för att söka likvidera också den borgerliga demokrati, som främst arbetarklassen genomdrivit ett tiotal år tidigare. Under beskydd av dåvarande polismästaren i Stockholm, Hårleman, och dåvarande underståthållaren Elmgren organiserade exempelvis general Munck en fascistisk frikår på ett par tusen man. Kåren beväpnades med från utlandet importerade vapen. Fascistiska ligor och »partier» växte fram och kunde gona sig i de maktavandades välvilja. Väpnade överfall på arbetarmöten började praktiseras och man prövade också ett väpnat överfall på Ny Dags redaktion vintern 1931.

Den murbräcka som storfinansen tänkte använda i försöken att bryta fackföreningarnas växande inflytande var det i riksomfattning organiserade och planmässigt insatta strejkbryteriet. Byråer öppnades för värvning av strejkbrytare. Speciella strejkbrytarorganisationer såsom Nationella skyddskåren och Arbetets frihet bildades eller förstärktes. Då man visste att strejkbrytare var hatade och avskydda utrustades särskilda depåfartyg, s. k. lumplenor, på vilka de professionella strejkbrytarna inlogerades och transporterades till de orter där arbetsgivarna ansåg det vara ändamålsenligt att sätta in sina stötar. Dessa strejkbrytare beväpnades med myndigheternas goda minne. Länsstyrelser och polismyndigheter var särskilt nitiska med att tillse att »arbetets frihet», d. v. s. strejkbryteri, fritt kunde försiggå utan att störas av strejkandes eventuella uppvaktningar och motåtgärder.

Då 1930-talet ingick skönjdes alltså tydligt en den svenska storfinansens uppladdning för att kväsa svensk arbetarrörelse, pressa fackföreningsrörelsen tillbaka, bryta dess växande inflytande över arbets- och löneförhållanden och – om möjligt – också rikta ett förödande slag mot de medborgerliga friheter och rättigheter, som Sveriges arbetande folk tillkämpat sig i slutet av det första världskrigets år.

Arbetarrörelsen var splittrad

Hur stod det då till inom arbetarrörelsen? Fackföreningsrörelsens styrka är redan omnämnd. Därtill några ord om arbetarnas politiska organisation.

Socialdemokratiska partiet var mycket starkt också i början av 1930-talet. Efter Hjalmar Brantings död 1925 hade partiet en ledarkris. Vid 1928 års kongress var denna kris övervunnen. Per Albin Hansson besegrade sin närmaste rival om partiordförandeposten, Rickard Sandler, och samlade snart kring sig det ledargarde, som sedan länkade partiets öde fram till halvsekelskiftet.

Med Per Albin Hansson vid rodret vred det socialdemokratiska partiet kursen ytterligare några streck åt höger. Den nya partiledningens strävan var att så fort som möjligt få tåga in i konseljalen. »Nu ville jag regera», skriver Ernst Wigforss, om denna tid.

Den hanssonska partiledningen såg möjligheten att få regera i framför allt kompromisser med borgerliga partier. Som en följd härav kännetecknas också det socialdemokratiska partiets politik vid denna tid av en strävan att i handling visa sig regeringsduglig för ett av storfinansens behärskat Sverige.

Kommunistiska partiet var vid 1930-talets början ett numerärt sett svagt parti. Partiet hade bildats 1917 med en revolutionär kärna av arbetare och ett stort följande av mer eller mindre konjunkturbetonade medlöpare. Kampen mot dessa opportunistiska medlöpare upptog en stor del av partiets energi fram till 1929. Denna kamp karaktäriseras bl. a. av tre partisprängningar åren 1921, 1924 och 1929. Den sista drabbade partiet svårt. Tusentals hederliga revolutionära arbetare lurades för en tid att följa och understödja en ledarklick, som några år senare skingrades för alla vindar. I den sprängning som partiet fick vidkännas 1929 lyckades de av »prosperity»-teorin helt frälsta Kilbom & Co. få med sig hela riksdagsgruppen, partiets huvudorgan, hela stadsfullmäktigegruppen i Stockholm, praktiskt taget alla fackföreningsfunktionärer, som tillhörde partiet, och det mesta av partiorganisationerna i södra och mellersta Sverige.

Under de första åren på 1930-talet fanns det två partier i vårt land som kallade sig Sveriges Kommunistiska Parti. De från Kommunistiska partiet och Kommunistiska Internationalen år 1929 utstötta elementen hävdade envist att de, och endast de, var de verkliga kommunisterna och utgav under lång tid partiets gamla huvudorgan Folkets Dagblad Politiken med beteckningen »organ för Sveriges Kommunistiska Parti, sektion av Kommunistiska Internationalen». Detta till trots att de var uteslutna ur Internationalen och att det enligt Internationalens statuter i varje land endast kunde finnas ett parti, som var medlem av Internationalen.

Sveriges kommunistiska parti hade i början av år 1931 ännu inte övervunnit sviterna efter den inre krisen och sprängningen 1929. I vissa delar av landet, framför allt i Norrbotten och en del andra norrlandsdistrikt samt i Göteborg, stod emellertid partiet i vissa hänseenden starkare än 1929. I andra delar av landet, speciellt i mellersta Sveriges industriområden och i Stockholm, var dess inflytande däremot mycket svagt.

Trots sin organisatoriska svaghet och lilla medlemsnumerär utövade kommunistiska partiet ett mycket starkt inflytande på arbetarnas kamp. Kommunistiska partiet hade redan långt före den ekonomiska krisens utbrott energiskt varnat för och bekämpat »teorierna» om det eviga välståndet och föreställningarna att kapitalismen var i stånd att upprätta en planmässig ekonomi. Kommunisterna hade varnat arbetarna för att falla undan inför reaktionens anlopp och det var kommunisterna som främst ställde sig i spetsen för de arbetslösas kamp för bröd och arbete. När sedan den ekonomiska krisen kom som en bekräftelse på att kommunisterna bedömt utvecklingen riktigt drog arbetarna även de riktiga slutsatserna och lyssnade på ett annat sätt än tidigare till kommunisternas paroller och krav samt stödde dem.

Under den storstilade kamp som Sveriges arbetare förde under åren 1931-1934 spelade Kommunistiska partiet en avgörande roll. I denna kamp slogs också den svenska storfinansens brett anlagda offensiv mot de demokratiska fri- och rättigheterna och mot fackföreningsrörelsen tillbaka.

Arbetarna behöll sina positioner och tanken på att med hjälp av väpnade kårer och strejkbryteri beröva den svenska arbetarklassen vad den tillkämpat sig måste kapitalisterna skrinlägga.

Den avgörande drabbningen i denna strid utkämpades på våren och försommaren 1931, och är intimt knuten till Ådalen.

Noter

(1) Om någon tycker sig känna igen argumenteringen från de senaste årens svenska ekonomiska debatter, så gör han en alldeles riktig iakttagelse. Det är nämligen samma argument, som nu föres till torgs av en del borgerliga och socialdemokratiska ekonomer och politiker.

Halmstad och Marmaverken

Som redan nämnts begagnade sig den svenska storfinansen av den inträdda ekonomiska krisen för att dels söka pressa ner arbetarnas löner och dels rikta ett slag mot hela den svenska fackföreningsrörelsen och arbetarnas demokratiska friheter och rättigheter. Särskilt angeläget syntes det finansherrarna att driva fackföreningarna tillbaka ifråga om, inflytandet över löner och arbetsvillkor. Det organiserade strejkbryteriet och dess användning i stor skala var det medel varmed storfinansens män hoppades kunna bryta fackföreningarnas frammarsch och starka ställning.

Redan under år 1930 hade strejkbryteriet blivit en alltmer vanlig företeelse. Då arbetarna demonstrerade eller vidtog andra åtgärder mot strejkbryteriet svarade arbetsgivarna med att mobilisera de statliga maktorganen till strejkbrytarnas skydd. Anhållanden, åtal och ganska dryga fängelse- och bötesstraff utdömdes litet varstans i landet mot sådana som deltagit i eller gått i spetsen för kampen mot strejkbryteriet. Sålunda dömdes i april månad 1931 fyra arbetare i Skene till sammanlagt 17 månaders straffarbete och 6 andra till bötesstraff för kamp mot strejkbrytare under textilkonflikten på vintern samma år. I Stockholm dömdes en murare till 3 månaders fängelse för deltagande i en demonstration mot strejkbrytare vid ett bygge på Södermalm i Stockholm. I Östersund dömdes 3 personer till böter i samband med demonstrationer mot strejkbrytare i en hotellkonflikt.

Arbetarna kände instinktivt, att det i stor skala insatta strejkbryteriet innebar en allvarlig fara för fackföreningarnas möjligheter att försvara arbetarintressena. Strejkbrytarna möttes med lågande harm och fullkomligt enhetliga massaktioner från arbetarnas sida.

Halmstadsarbetarna slår tillbaka

Efter att ha prövat sig fram på olika håll i landet samlade sig storfinansen till en drabbning i samband med en konflikt i Halmstad på våren 1931.

I januari månad hade strejk utbrutit vid några brädgårdar i staden. Arbetsgivarna krävde lönesänkningar. Efter att fåfängt ha försökt värva strejkbrytare på platsen rekvirerades sådana från andra orter. Den 23 mars anlände de första strejkbrytarna och samtidigt utfärdade länsstyrelsen i Hallands län fridlysning av brädgårdsområdet där strejken pågick. Strejkbrytarnas ankomst förorsakade spontana demonstrationer från stadens arbetare och polisen företog anhållanden. Ett par dagar senare tillspetsades konflikten ytterligare genom att en s. k. lumplena, logementsfartyg för strejkbrytare, anlände till staden och förtöjdes vid strejkområdet.

Som en följd av arbetarnas ihärdiga demonstrationer och aktivitet kallade Fackliga centralorganisationen i Halmstad till en demonstration den 7 april. Demonstrationen blev en mäktig manifestation. Från densamma restes kravet att strejkbrytarna skulle avlägsnas och fridlysningen av strejkområdet upphävas. En deputation valdes för att uppvakta landshövdingen och framlägga

demonstrationens mening. Landshövdingen vägrade emellertid att tillmötesgå arbetarnas krav och demonstrationerna fortsatte.

Tio dagar senare vidtog arbetsgivarna och myndigheterna nya åtgärder. Ytterligare en lumpena sändes till Halmstad och strejkbrytarna började samtidigt att uppträda provocerande. Sålunda övade de sig med skarpskjutning från sina revolverar mot de arbetare som demonstrerade utanför deras tillhåll och mot strejkvakter. Sammanstötningar förekom också mellan demonstranter och den polis som utkommenderats att vaka över strejkbrytarnas säkerhet.

Nästa skärpning av konflikten inträdde den 21 april då en uniformerad polisstyrka med bl. a. 5 beridna polismän anlände till Halmstad från Göteborg. Tillsammans med denna styrka kom också ett antal civila polismän. Polisförstärkningarna medförde att stadens hela arbetarbefolkning började ta aktiv del i demonstrationerna. Direkt provocerande åtgärder vidtogs från myndigheternas sida, t. ex. avspärrning av bron över Nissan i stadens centrum, den enda förbindelsen mellan de östra och västra stadsdelarna. Detta hade till resultat att arbetarnas förbittring mot strejkbryteriet och myndigheternas ställningstagande grep omkring sig och började omfatta praktiskt taget hela Halmstads befolkning.

Under de närmaste dagarna växte folkvreden i kapp med strejkbrytarnas och myndigheternas allt fräckare uppträdande. Efter väldiga demonstrationer den 23 april, i vilka c:a 5.000 personer deltog, och under vilka strejkbrytarna på nytt använde sina revolverar mot demonstranterna, ställdes parollen om lokal generalstrejk för att därigenom få bort orosstiftarna och återställa lugnet i Halmstad.

På detta svarade myndigheterna med att sätta Hallands regemente, som har sina kaserner i Halmstad, i alarmtillstånd. På vissa platser i staden uppsattes taggrådshinder och anslag slogs upp med texten:

Polisen meddelar att det är med livsfara förenat att i kväll uppehålla sig på stadens gator.

I verkligheten hade belägringstillstånd alltså proklamerats i Halmstad några dagar före den första maj. För att ytterligare skärpa läget sändes den 27 april ännu ett par busslaster strejkbrytare till staden och strejkområdet, och vid tillfartsvägar till Halmstad upprättades polisspärar som undersökte alla fordon på väg in mot staden.

Parollen om lokal generalstrejk för att få bort strejkbrytarna vann stark anklang bland arbetarna men saboterades av fackliga centralorganisationens ledning. Dock framtvingades ett medgivande att förhandlingar om ett biläggande av brädgårdskonflikten skulle upptas den 2 maj. Vid ett extra stadsfullmäktigemöte den 25 april var stämningen mycket nervös. Jämsides med hotelser och smädelser mot de kommunistiska ledamöterna, Artur Karlsson och Hilma Hovstedt, appellerade man till dessa att begagna sitt inflytande över massorna för att avstyra ytterligare demonstrationer. Svaret på dessa anmodanden blev helt naturligt att enda sättet att dämpa oron och återställa lugnet var att uppfylla arbetarnas krav, transportera bort strejkbrytarna och polisen samt upphäva fridlysningen av strejkområdet.

Första maj förflöt lugnt. En inte oväsentlig anledning därtill var att de lokala myndigheterna lät förflytta strejkbrytarnas lumpenor från hamnen ut på redan. Den andra maj löstes konflikten. Halmstads arbetare hade då inte endast slagit tillbaka kraven på lönesänkningar för brädgårdsarbetarna utan även tillkämpat sig en, visserligen liten men dock löneförhöjning på 2,5 öre i timmen.

När man betraktar arbetsgivarnas och myndigheternas samordnade åtgärder i Halmstad under aprilveckorna 1931 så faller det i ögonen hur dessa hade en rent provokatorisk karaktär. Det är

också självklart att de i konflikten indragna lokala arbetsgivarna inte ensamma eller ens på eget initiativ var upphovsmän till den tillspetsning konflikten fick. Det är vidare självklart att landshövdingen och länsstyrelsen inte heller handlade efter eget gottfinnande. Dirigenterna och organisationerna bakom halmstadshändelserna måste sökas på annat håll, i Svenska arbetsgivareföreningen, i storfinansens högsta kretsar och i den dåvarande regeringen. Det är uppenbart att man från dessa centrala instanser hade beslutat sig för att leverera en batalj i Halmstad, som skulle sätta skräck i Sveriges arbetare och tvinga dem till underkastelse.

Det är också naturligt att såväl regeringen som storfinansens kände sig uppmuntrade av den hållning vissa socialdemokratiska ledarkretsar intog. Följande hotfulla uttalanden mot arbetarna i den socialdemokratiska göteborgstidningen *Ny Tid* kunde inte verka annat än eggande på de kapitalistiska stridstuppans iver:

»Bråkmakarna i Halmstad», skrev *Ny Tid*, »av vad slag de än är, har emellertid anledning att taga sig i akt. Det svenska samhället saknar inte medel i sin hand att hålla bråkmakarna i styr. Skall detta fortsätta, så lider det intet tvivel om att myndigheterna kommer att vidtaga åtgärder, som inte är behagliga för kommunistelementen i Halmstad och dem som man lyckats driva framför sig.»

Dessa hotelser om att ta till hårdare våldsmedel än som redan demonstrerats i Halmstad publicerades samtidigt som militär lades i alarmberedskap för att sättas in mot arbetarna. Och något annat än militärt ingripande i arbetskonflikten kunde *Ny Tid* inte ha menat. Beväpnade strejkbrytare i länsstyrelsens hägn hade redan provat sina revolverar mot arbetarna och polisen hade likaså låtit halmstadsarbetarna smaka sablarna. De ytterligare medel som »samhället hade i sin hand» var ingenting annat än militära maktmedel.

Att halmstadsdemonstrationerna i april 1931 inte utvecklades till en mera omfattande konflikt mellan arbetarna å ena sidan och arbetsgivarvärdet och statsmakterna å andra sidan är helt att tillskriva den obrottsliga sammanhållningen bland arbetarna och den kraft och beslutsamhet de visade under dessa kritiska veckor.

Medan denna strid i Halmstad pågick och tilldrog sig allmänhetens hela uppmärksamhet vidtogs förberedelser på arbetsgivarhåll för de händelser, som skulle komma att bilda toppunkten i 1931 års strider mellan kapital och arbete. I *Ny Dag* för den 15 april lästes en liten notis med rubriken »Giv akt, det kommer brytare till Ådalen». I notisen meddelas att Versteeghkoncernen, som hade konflikt vid en del av sina fabriker, planerade att rekvirera strejkbrytare till Ådalen för lastningsarbete och att den s. k. Nationella skyddskåren var beredd att stå till tjänst med leverans av svartfötter.

Marmakonflikten

På hösten 1930 utbröt en konflikt vid cellulosa-fabriken i Marmaverken, ett litet arbetarsamhälle i närheten av Söderhamn i Hälsingland. Konflikts omedelbara orsak var fabriksägarens krav att lönerna skulle reduceras från kr 1:18 i timmen till 1:14. Dessutom krävdes en del andra försämringar i arbetarnas läge. Arbetarnas ståndpunkt var att lönerna inte skulle sänkas. För att öva påtryckning på arbetarna hade driften stoppats redan i augusti månad och endast en del reparationsarbeten pågick i fabriken. Helt godtyckligt hade företagaren ytterligare reducerat timlönen för de i reparationsarbetena sysselsatta arbetarna, som fick slita för 91 öre i timmen. Sedan förhandlingarna strandat, förklarades arbetsplatsen i blockad i början av oktober.

Massafabriken i Marmaverken tillhörde den s. k. Marma-Långrörs-koncernen. Denna grupp av massafabriker och sågverk ägdes av familjen Versteegh, en i svensk träindustri välkänd familj. Ursprungligen kom den från Holland för att dra nytta av konjunkturerna då de väldiga svenska skogarna började exploateras. Genom hänsynslösa metoder hade familjen under några årtionden skapat sig en väldig förmögenhet. I början av 1930-talet ägde den förutom redan nämnda industri i

Marmaverken, Marma sågverk, sulfittfabriken vid Vallvik, Lottefors sågverk och hyvleri samt träsliperi på samma ort, alltsammans i Hälsingland. Dessa industriers råvarubas förvaltades av ett särskilt skogsbolag med vidsträckta domäner, som givetvis också befann sig i familjens ägo. Samtliga dessa företag var förenade i en koncern, den s. k. Marma-Långrörs-koncernen. I Ångermanland ägde Versteeghfamiljen Bollsta sågverk, Forse träsliperi, sulfatfabriken i Sandviken utanför Kramfors, sulfittfabriken i Utansjö, Graninge bruk och tråddrageri samt Forse kraftstation. Till detta kom enorma skogsarealer. Industrieföretagen i Ångermanland var sammanfattade i den s. k. Graningekoncernen.

Ledningen för de båda koncernerna, Marma-Långrör i Hälsingland och Graninge i Ångermanland var intimt förbunden. Verkställande direktören i Marma-Långrörskoncernen, Gerard Versteegh, var »rådgivare» i Graningekoncernens ledning.

I den blockad som fackföreningen vid massafabriken i Marmaverken med fackförbundets tillåtelse utfärdat inbegreps även transportarbeten och utlastning av pappersmassa från fabriken lagerbyggnader i Vallvik. Under vintern började företaget att lasta ut pappersmassa med hjälp av för uppgiften rekvirerade strejkbrytare, vilka enligt tidens sed inkvarterades på en lumplena vid Vallviks uthamn. Detta ledde till en tillspetsning av konflikten.

Vid nyårshelgen 1930-1931 tog de av konflikten berörda fackföreningarna i Söderhamnsorten kontakt med varandra. Fackföreningen i Marmaverken beslöt att hos sin förbundsstyrelse begära arbetsnedläggelse hos »allt som lyder under Versteegh». Förbundsstyrelsen tillmötesgick inte fackföreningens krav utan försökte med nya förhandlingar. Dessa strandade emellertid och arbetsgivarna visade sin ovilja till uppgörelse genom att ytterligare sänka sitt bud i lönefrågan. Förbundsledningen hade nu ingenting annat att göra än utvidga konflikten inom Versteeghskoncernerna.

»Förbundet måste», förklarade dåvarande förtroendeman G. O. Strand, »tillgripa sympatiåtgärder vid Lottefors, Utansjö, Sandviken och Österforsa. Konflikten har förorsakats av metoder som arbetsgivarna aldrig förut använt inom vår industrigren och vi måste därför möta med vissa åtgärder.»

Dessa åtgärder var strejk och blockad mot de nämnda företagen.

Nya förhandlingar fördes i mitten av mars månad. Också dessa blev resultatlösa. Arbetsgivaren höll envist fast vid sitt bud i lönefrågan och under sådana förhållanden var det uppenbart att uppgörelse inte kunde komma till stånd.

Marmakonflikten, som var en utpräglad försvarsstrid från arbetarnas sida, är ett vackert blad i den svenska arbetarrörelsens historia. De redan tidigare uselt avlönade cellulosarbetarna stod i en enig och obrottslig front mot den mäktiga koncernledningen. Svälten var allmän i arbetarhemmen. Strejkunderstöden räckte inte till livets uppehälle, hur anspråkslös man än var. Mellan fackföreningen och förbundsledningen rådde oenighet om striden skulle föras vidare och om de metoder som skulle användas. Men kamphumöret var det inget fel på hos arbetarna. Det framgår av följande anteckning i fackföreningens protokoll från strejkmötet den 13 mars 1931:

»Thörnberg föreslog att avdelningen borde anordna musik vid 25:e veckans understöd för firandet av första strejkhälvåret. Förslaget godkändes.»

Den långvariga strejken bör ses mot bakgrunden av att arbetslösheten var mycket omfattande i de norrländska industridistrikten. I Ådalen gjorde vid denna tid Samorganisationen inom Sågverksarbetareförbundet en utredning, av vilken det framgick, att under de närmast föregående

fem åren hade nedlagts 11 sågverk enbart inom detta distrikt. Av de 21 sågverk som återstod hade 9 inställt driften. Samorganisationen räknade 27 fackföreningar med 3.181 medlemmar och av dessa var hälften arbetslösa. Likartat var förhållandet i Hälsinglands sågverksdistrikt. Eftersom statsmakterna i huvudsak struntade i att lämna hjälp åt de arbetslösa föll denna börda på kommunerna. Men kommunerna i vilka den stora arbetslösheten fanns hade sina inkomster främst i skatter från arbetarna och då dessa var arbetslösa kunde de inte heller betala någon skatt. Kommunalmännen var också ovilliga att låna pengar för att hjälpa de arbetslösa och de mäktiga industriherrarna gav självklart ingenting till offren för deras eget system och deras egna åtgärder. Ett belysande vittnesbörd är en protokollsanteckning från ett fackföreningsmöte hållet av avdelning 163 av Pappersindustriarbetarförbundet den 8 maj 1931:

»Behandlades en skrivelse från Söderala arbetslöshetsförening, vari de begärde avdelning 163:s stöd för framläggandet av en motion i Söderala kommunalfullmäktige, där de fordrar upptagande av lån å 100.000 kronor för bekämpandet av nöden hos de arbetslösa. Avdelningen beslutade att stödja och ställa sig bakom motionen till kommunalfullmäktige.»

De strejkande kunde inte räkna med någon nämnvärd ekonomisk hjälp från andra arbetare, som var hemsökta av arbetslöshet och själva led nöd.

Strejken vid cellulosafabriken i Marmaverken hade ett omedelbart samband med händelserna i Ådalen i maj 1931. Det var för att framtvunga ett avgörande i denna strid mellan Versteeghkoncernen och Pappersindustriarbetarförbundet som arbetarna vid Sandvikens cellulosafabrik i Ådalen gick i strejk i slutet av januari månad. Och det var »för Marmaarbetarnas seger» som Ådalens arbetare demonstrerade den 13 och 14 maj, då regeringen lät ditkommenderad militär beskjuta demonstrationen med resultat att fem arbetare dödades och ytterligare fem sårades av kulorna från revolverar, gevär och kulsprutor.

En omständighet av värde vid bedömningen av Ådalshändelserna kan här nämnas : Versteeghkoncernen till hörde inte Svenska, arbetsgivareföreningen vid denna tid. Denna organisation hade sålunda inga som helst organisationsmässiga förpliktelser att ingripa till hjälp åt Versteeghkoncernen, då denna befann sig i strid med arbetarna. Men arbetsgivarföreningen hade sina egna planer. Den av arbetsgivarföreningen upprättade och ledda speciella organisationen för strejkbryteri i hamnarna, den s. k. surtax-kommittén, mobiliserades.

»Hända vad det hända vill», sade arbetsgivarföreningens verkställande direktör, Ivar O. Larsson.

Ådalsarbetarnas demonstration möttes med kulor

Tisdagen den 12 maj anlände med ordinarie tåget från Stockholm en grupp strejkbrytare till Härnösand för vidare befordran till Sandvikens cellulosafabrik. Strejkbrytargruppen var c:a 60 man stark. Den bestod av folk som värvats för ändamålet. En del av dem var notoriska strejkbrytare, som senast gjort sin insats i Halmstad. De var beväpnade med handvapen, däribland revolverar.

I Härnösand fördes strejkbrytarna ombord på en av därvarande stuveribolags båtar för transport till Lunde, strax söder om Kramfors. Vid Lunde hade stuveribolaget för Ådalen sin bas. Här fanns bolagets kontor och disponentbostaden samt en rymlig barack. I denna barack, den s. k. stuarvillan, skulle strejkbrytarna inhysas. Stuveribolagets anläggning vid Lunde var omgärdad av plank och staket, och man ansåg att strejkbrytarnas förläggning i detta komplex var mera ändamålsenligt än att, som tidigare varit vanligt, låta dem vistas ombord på en lumplena. Ur synpunkten att få största möjliga friktion till stånd mellan strejkbrytarna och befolkningen var denna förläggning utan tvivel väl vald. På en lumplena hade strejkbrytarna varit ganska isolerade från ortsbefolkningen. I stuveribolagets baracker placerades de mitt i en tät bebyggelse. Ur synpunkten att militär skulle uppträda var stuveribolagets lokaliteter lämpliga.

Strejkbrytarna möttes av inte endast disponenten för Sandvikens cellulosafabrik, vilken hälsade dem välkomna i ett tal, utan också av landsfogden i Västernorrlands län, vilken gjort sig omaket att resa upp till Lunde för att ta emot de långväga och celebra gästerna. Dessutom hade länsstyrelsen vidtagit anordningen att sända några extra polismän till strejkbrytarnas skydd. Polisvakten stannade troget på sin post.

För Marmaarbetarnas seger!

Sedan strejkbrytarna inkvarterats och blankt vägrat efterkomma en lokal polismans och disponentens vädjanden att lämna ifrån sig sina vapen transporterades de på morgonen den 13 maj till Sandviken för att lasta massa på ångaren »Milos».

De strejkande liksom befolkningen i allmänhet i Ådalen var självklart inte ovetande om strejkbrytarnas ankomst. En så stor transport av dylika element kunde inte passera obemärkt. På morgonen den 13 maj, samtidigt som strejkbrytarna transporterades från Lunde till Sandviken, kunde man läsa på små enkla stencilerade lappar följande text:

TILL ÅDALENS ARBETARE.

BORT MED STREJKBRYTARNA!

Strejkbrytarna har kommit till Ådalen för att göra judastjänst vid Sandviken och Utansjö.

ARBETARE I ÅDALEN.

Reagera omedelbart mot strejkbrytarslöddret,
som organiserat sig mot arbetarna för att
pressa ned deras löner.

ARBETARE! SLÅ IGEN SÅGVERKEN OCH FABRIKERNÄ! FRAM FÖR GENERALSTREJK I ÅDALEN!

Tag upp frågan på varje arbetsplats om omedelbar arbetsnedläggelse, så länge strejkbrytarna vistas i Ådalen.

UPP TILL SAMLING I DAG

kl. 12 vid idrottsplatsen i Kramfors för massdemonstration mot strejkbrytarna.

FRAM FÖR MARMAARBETARNAS SEGER!

Det blygsamma uppropet skulle under andra omständigheter knappast ha tilldragit sig något intresse, än mindre fått några massor i rörelse. Men läget i Ådalen var sådant att den stencilerade papperslappen verkade mobiliserande på arbetarna. Befolkningens och särskilt arbetarbefolkningens sinnen var i uppror inför den oerhörda utmaning som strejkbrytarinvasionen innebar. Följaktligen samlades en stor människomassa vid idrottsplatsen i Kramfors på det utsatta klockslaget. Efter ett kort tal av Axel Nordström, som endast meddelade att strejkbryteri hade börjat vid Sandviken, formerade mötesdeltagarna ett demonstrationståg.

Samma tanke, att medelst en demonstration söka åstadkomma en sådan opinion, att strejkbrytarna skulle dras bort, hade samtidigt uppstått i andra arbetarsamhällen i Kramfors och Sandvikens grannskap. Då demonstrationen från Kramfors idrottsplats satt sig i rörelse mötte den ett liknande

demonstrationståg från Väja och Sandviken. De båda demonstrationerna förenade sig och drog förbi Kramfors fabrik i syfte att förmå arbetarna där att ansluta sig till uppbådet mot strejkbrytarna. Kursen 'ställdes sedan mot platsen för strejkbryteriet: utlastningsbryggan vid Sandvikens cellulosafabrik.

I demonstrationens tåg fördes en banderoll med orden: »För Marmaarbetarnas seger». Demonstrationens karaktär var uttryckt i denna paroll. Strejken i Ådalen var en sympatiaktion vid Versteeghfamiljens företag. Det gällde att åstadkomma en uppgörelse för arbetarna vid företag i samma Versteeghfamiljs ägo söderut, vilka redan i sju månader kämpat för sina mest elementära rättigheter – 1:18 i timlön.

Demonstrationen gick fredligt och utan några intermezzon till Sandvikens fabrik och in på fabriksområdet. Vid åsynen av demonstranterna flydde strejkbrytarna från fartyget som de höll på att lasta. De satte sig i säkerhet på ett par bogserbåtar, som hölls i beredskap. Då demonstranterna undersökte ångaren Milos visade det sig emellertid att några strejkbrytare försökt gömma sig i lastrummen. De hämtades upp av demonstranterna och togs av dessa med till Kramfors. Där fick de lämna uppgifter om vad de hette och varifrån de kom samt lova att lämna orten. Demonstranterna skaffade bilar för att transportera de fyra strejkbrytarna till Härnösand. Dessa bad emellertid att få fara till strejkbrytarlägret i Lunde och hämta sina personliga tillhörigheter. Detta beviljades. Strejkbrytarna svek naturligtvis det givna löftet att resa och så snart de satt sig i säkerhet bakom polisbevakningen hos sina kumpaner i baracken stannade de kvar där.

Ingen egentlig misshandel av strejkbrytarna förekom. Visserligen hade demonstranterna hissat upp dem ur lastrummet, där de gömt sig, men ingen av dem hade tagit skada därav.

Demonstrationen till Sandviken togs av myndigheterna till intäkt för vittgående provokatoriska åtgärder. Det naturliga hade varit att sända tillbaka strejkbrytarna. Det var mot dessa som demonstrationen riktade sig. Men på högsta ort – regeringen och arbetsgivarföreningen – var man av annan mening. *Det var inte fråga om att undvika irritation och oro i Ådalen utan att öka denna och ge arbetarna en läxa, som skulle lära dem att för framtiden inte motsätta sig lönedpressningar eller skydda sina elementära intressen genom solidariskt uppträdande.*

Myndigheternas åtgärd, som expedierades av landsfogden och landshövdingen, blev att man omedelbart utfärdade fridlysning av det område vid Lunde inom vilket strejkbrytarna huserade. Samtidigt rekvirerades polisförstärkningar från Sundsvall och Härnösand samt militär från förläggningarna i Sollefteå. Denna militärrekvisition skedde efter kl. 17 och redan fem timmar senare anlände en militärstyrka till Sprängsvikens station för vidare befordran till strejkbrytarförläggningen i Lunde.

Militärstyrkan bestod av det s. k. skolkompaniet från Västernorrlands infanteriregemente, en kulsprutepluton från samma regemente och en beriden trupp från den i Sollefteå förlagda trängkåren. Samtliga i militärtruppen in ingående var fast anställt manskap. Skolkompaniet utgjordes av furirer, korpraler och volontärer. Inga värnpliktiga fanns i truppen. Militären var väl beväpnad med kulsprutor, kulsprutegevär och handvapen. Antalet befäl var anmärkningsvärt stort, 8 officerare samt ett antal underofficerare i en styrka som uppgick till c:a 60 man. Befälhavaren för truppen var en kapten Mesterton I.

Militärens ankomst till konfliktområdet framkallade givetvis irritation. En skara människor samlades vid utlastningsstationen, paroller ropades ut och »Internationalen» sjöngs. Soldaterna uppmanades att inte skjuta på arbetarna och erinrades om att de själva tillhörde arbetarklassen. Flygblad spreds bland soldaterna.

Militärbefälet uppträdde brutalt. Det beridna manskapet sattes in för att driva bort folkmassan från järnvägsstationen och för att öppna avmarschvägar för truppen. Någon stenkastning förekom; dock var denna av ganska oskyldig natur. Det uppges att en underofficer bland det beridna manskapet träffades av stenar så att han i fortsättningen endast kunde göra s. k. innetjänst samt att en annan fått en buckla i hjälmen. Men det var också allt.

I riksdagsdebatten den 16 maj sade Fabian Månsson att namnet klingar främmande. »Det är kanske baltisk adel. Som bekant smugglade man för tio år sedan en del baltisk adel in i armén. Man bör så fort som möjligt smugla bort den igen. Det är det klokaste man kan göra.» Fabian Månssons kloka råd följdes inte. Tre år senare dekorerades Mesterton med Svärdsorden och 1938 befordrades han till major i samband med överförande till reserven. Det senare skedde av åldersskäl. Mesterton var född 1888.

Överfall i lönnedom

Militären ankom till strejkbrytarlägret sent på kvällen. Omedelbart efter ankomsten beslöt befälet att göra attack mot de människor som samlats kring området för att beskåda ankomsten av den nya strejkbrytarvakten.

För att fylla lagens bud om vad som måste föregå ett militärt angrepp mot en obeväpnad folkmassa ansåg sig landsfogden, som troget höll ut vid strejkbrytarnas och militärens sida, böra läsa upprorslagen för befolkningen i Lunde. Hur detta gick till låter vi den efter Ådalshändelserna tillsatta regeringskommissionen skildra med landsfogdens egen berättelse som grund:

»Landsfogden ställde sig vid ett ställe vid planket mellan baracken och det nordost därom belägna uthuset, inrymmande svinhus och tvättstuga. Här fanns en mindre lucka i planket, och genom denna lucka ropade landsfogden: »Tig». Sedan gick han bakåt i jämnhöjd med barackens borte gavel, där terrängen är något högre, varefter han med hög röst långsamt och tydligt läste upprorslagen och tre gånger i Konungens namn uppmanade massan att avlägsna sig, vid äventyr att eljest vapen komme att brukas.» (Ådalskommissionens berättelse sid. 37-38.)

Bortsett från det dråpliga i situationen då landsfogden står vid en svinhusvägg och ryter »tig» åt Lundebefolkningen genom hålet i ett plank, är det alldeles uppenbart av denna skildring att han därmed endast ville skaffa sig ett skydd mot anmärkningar att inte ha iakttagit alla formaliteter. Så snart landsfogden framsagt upprorslagen gick militären till angrepp med brandhandgranater. Ett par personer träffades av kringflygande fosforflammar och fick svåra brännskador, ett hus antändes, men elden kunde snart släckas. Militären intog dessutom eldställning och avlossade skottsälvor. Enligt uppgift bestod dessa av lösa skott. Ingen människa skadades heller av skotten denna kväll.

Vid denna uppvaktning från befolkningens sida på kvällen den 13 maj förekom stenkastning mot en barack i vilken strejkbrytarna var inlogerade. Eftersom stenkastningen senare av regeringen, andra ansvariga myndigheter och hela den borgerliga pressen togs som huvudsakligaste motivering för försvaret av militärens eldöverfall på arbetardemonstrationen den 14 maj, har det sitt intresse att finna ut hur intensiv denna stenkastning var.

En sådan undersökning gjordes av den redan omnämnda Ådalskommissionen. Denna kom till det resultatet, att av de 480 små fönsterrutor, som fanns på de sidor av huset som kunde träffas av stenar, var 25 trasiga vid kommissionens undersökning. Även om man antar att samtliga dessa 25 rutor krossats av stenar på kvällen den 13 maj, så vittnar detta om att någon *intensiv* stenkastning inte gärna kan ha förekommit. Därtill kommer att det inte alls är säkert att alla fönsterrutor i huset var hela innan stenkastning mot detsamma över huvud taget förekommit. Befolkningens hållning vid strejkbrytarlägret och militärförläggningen i Lunde den 13 maj var i stort sett den nyfikna hopens hållning inför något ovanligt. De attacker som militären företog mot befolkningen kan på

intet sätt motiveras med självskydd och nödvärn. Det var *angrepp mot folket* och motiven till dessa angrepp kan inte ha varit några andra än att man ville ha till stånd svårare oroligheter och sammanstötningar.

Militärens uppträdande i strejkområdet och dess aggressiva hållning gentemot befolkningen omedelbart efter ankomsten bidrog självklart till att öka förbittringen. Det var därför fullt förklarligt att ett redan tidigare utlyst protestmöte mot strejkbryteriet, vilket arrangerades av transportarbetarfackföreningen i Ådalen, fick en väldig anslutning. Mötet var utlyst till kl. 12 den 14 maj (Kristi Himmelsfärdsdag) i Frånö Folkets Hus. På grund av den väldiga anslutningen måste mötet emellertid flyttas till den angränsande Folkets Park. De i mötet deltagande beräknades till 6.000-7.000 människor, i huvudsak fackligt organiserade arbetare från hela Ådalen.

På mötet beslöts att rikta en uppmaning till Ådalens arbetare att allmänt lägga ner arbetet, till dess att strejkbrytarna tagits bort från Ådalen. Det beslöts vidare att från mötet anordna en demonstration till strejkbrytarförläggningen i Lunde.

Eftersom en del mötesdeltagare erinrade om att frågan om arbetsnedläggelse i hela Ådalen måste vara en angelägenhet för de fackliga organisationernas styrelser kallades dessa till ett sammanträde omedelbart i Frånö Folkets Hus. I detta sammanträde deltog också en av det allmänna mötet vald femmannakommitté. Medan fackföreningsstyrelserna förstärktes med denna kommitté höll sin konferens i Folkets Hus ställde mötesdeltagarna upp i demonstration och marscherade mot Lunde.

På den konferens som hölls av fackföreningsstyrelserna beslöts att de enskilda fackföreningarnas styrelser skulle ta ståndpunkt till förslaget om allmän proteststrejk.

Som redan nämnts hade regeringen och arbetsgivarföreningen tydligen beslutat sig för att i Ådalen göra det som misslyckats i Halmstad: skrämja arbetarna till underkastelse. Förberedelserna därtill hade varit noggranna och omfattande. Efter strejkbrytarinvasionen följde militärkommenderingen till Ådalen och provokationerna mot befolkningen på kvällen den 13 maj. Demonstrationen den 14 maj, vilken visade Ådalsarbetarnas enhälliga uppslutning kring kravet på strejkbrytarnas bortsändande och fortsatt kamp för Marmaarbetarnas seger, betydde en stegring i arbetarnas kampvilja och beslutsamhet. Herrarna i arbetsgivarföreningen och i regeringen insåg uppenbarligen att därest arbetarnas kampvilja inte knäcktes nu så skulle det vara för sent. På något annat sätt kan militärens eldöverfall på den fredliga demonstrationen och myndigheternas dispositioner liksom arbetsgivarföreningens hållning inte rimligen förklaras.

Först några ord om själva demonstrationen och överfallet på densamma.

De tusentals arbetare, som deltog i demonstrationen från mötet i Frånö Folkets park till strejkbrytarförläggningen i Lunde satte sig i rörelse vid 14-tiden på eftermiddagen. Marschtiden från Frånö till Lunde var ungefär en timme. Demonstrationen skilde sig inte från arbetardemonstrationer i allmänhet under fredliga tider. I spetsen fördes två fanor, den ena tillhörande fackföreningen i Utansjö (en av strejkplatserna) och den andra tillhörande socialdemokratiska ungdomsklubben på samma plats. Dessutom bars i täten ett standar; också detta från fackföreningen i Utansjö. I spetsen gick vidare Dynäs-Väja hornorkester. Kvinnor och barn gick med i demonstrationen. Demonstrationens storlek uppskattas olika. Polisen ansåg att den hade minst 3.500 deltagare, medan andra iakttagare uppskattade den till mellan 7.000 och 8.000 personer.

Demonstranterna hade beräknat tåga fram till gränsen för det fridlysta området och därefter återvända.

När demonstrationen vid tretiden marscherade längs den allmänna vägen på c:a 200 meters avstånd från strejkbrytarbaracken och parallellt med det inhägnade området öppnade militären eld mot demonstrationen. Eldgivningen gavs från revolverar, gevär och kulsprutegevär och en kulspruta. Den upphörde först då en av musikerna i demonstrationens musikkår rådigt blåste arméns eld-upphör-signal. Beskjutningens resultat var att nio demonstranter låg badande i sitt blod. Fyra av dem, arbetarna Evert Nygren, Brunne, Erik Bergström, Frånö, Viktor Eriksson, Väja, och Sture Larsson från Västervik, var skjutna till döds, medan fem arbetare, P. A. Wide, Svanö, Ture Abrahamsson, Dynäs, E. G. Lidén, Ragnar Öhman, Ytterlännäs, och Oskar Berggren, Väja, var sårade. En ung kvinna, Eira Söderberg från Svanö, som från en villatomt åsett demonstrationen, träffades också av en kula och avled omedelbart.

Vid den häftiga och överraskande beskjutningen stannade demonstrationen upp. Vända mot militärförläggningen sjöng demonstranterna »Internationalen» varefter de återvände.

Militären uppträdde också efter överfallet mycket brutalt:

»Omsorgen om de döda och sårade föll helt på demonstranterna. Någon åtgärd att bringa hjälp vidtogs inte av civilmyndigheten eller av militären.» (Ådalskommissionens rapport, sid. 102.)

Medan demonstrationen pågick och militärens överfall på densamma ägde rum pågick den tidigare nämnda konferensen mellan fackföreningsstyrelserna i Frånö Folkets Hus. Sedan demonstrationen avbrutits genom militärens överfall hölls ett nytt massmöte. Från detta proklamerades generalstrejk i Ådalen till dess strejkbrytare och militär dragits bort.

Arbetarna hade makten i Ådalen

En central strejkledning för hela Ådalen tillsattes. Strejken blev total och pågick till den 26 maj.

Under dessa dagar var den vid Frånömötet valda centrala strejkledningen det högsta beslutande organet i Ådalen. Arbetarna hade makten. Lugn och ordning rådde.

Hur den centrala strejkledningen uppträdde kan utläsas ur dess kommuniké den 18 maj. Efter att ha konstaterat den totala arbetsnedläggelsen och försök som gjorts att hindra denna hette det:

»Strejkutskottet konstaterar vidare att arbetarna i hela Ådalen är besjälade av en lugn och beslutsam kampvilja. De 10.000 Ådalsarbetare, som var samlade till möte i Kramfors Folkets Park i går, söndag, krävde vid de mördade klasskamraternas minne och i hela klassens intresse, att arbetarna överallt i landet efterföljer strejkparollen till dess fullständig seger vunnits.

Vad Ådalsdistriktet beträffar omfattar strejkbeslutet allt arbete, dock med undantag tills vidare för nödig livsmedelsproduktion och -distribution samt person- och livsmedelstransport. Tillverkning av spritdrycker och pilsner får dock icke förekomma under arbetsnedläggelsen.

Härnösands strejkutskott har ingått till magistraten med krav om att all tillverkning och utminuteringsställen och spritrestauranger i Härnösand nu är stängda. Det lokala strejkutskottet i Härnösand uppmanar arbetarna även på andra platser där arbetsnedläggelse råder att ingå till respektive myndigheter med liknande krav, vilken maning generalstrejkutskottet vill på det kraftigaste understryka.

Arbetare i hela landet. Fram för seger åt Marmaverksarbetarna och upprättelse åt våra mördade kamrater.»

Under dagen den 14 maj var landshövdingen och myndighetspersonerna i febril verksamhet. Denna verksamhet bestod i att hämta besked från regeringen i Stockholm om vad som skulle göras. Och regeringen i sin tur rättade sig efter vad arbetsgivarföreningen menade. Vidare sysslade landshövdingen med att rekvirera mera militär till Ådalen. En redogörelse för landshövdingens arbete under den 14 maj 1931 avslöjar anledningen till att händelserna fick den tillspetsning och utlösning som ledde till det grövsta och mest offerkrävande angrepp som myndigheterna någonsin gjort mot fredliga svenska arbetares demonstrationer.

Redan på förmiddagen, innan något möte hunnit samlas i Frånö, telefonerade landshövdingen till regeringen och bad denna att försöka utverka hos arbetsgivarföreningens chef att återkalla strejkbrytarna från Ådalen. Landshövdingen hade uppenbarligen på känn att stämningen var sådan bland befolkningen att en reträtt i strejkbrytarfrågan var den enda möjliga och rimliga lösningen på konflikten. Hos arbetsgivarföreningen hyste man emellertid andra åsikter och planer. Det omedelbara svaret till regeringen blev att den skulle lämna besked senare. Detta besked kom vid samma tid som demonstrationen från Frånö satte sig i rörelse, vid tvåtiden på eftermiddagen, och lydde att strejkbrytarna skulle vara kvar.

Landshövdingen gjorde då bruk av sina befogenheter och utfärdade *förbud mot strejkbryteri*arbete, d. v. s. beordrade att strejkbrytarna skulle bort från Ådalen. Detta besked *meddelades omedelbart* till landsfogden, som befann sig hos militären och strejkbrytarna i baracken vid Lunde. Då landsfogden fått detta besked hade demonstrationståget nätt och jämnt hunnit ställa upp till avmarsch från Frånö Folkets Park. Landsfogden slog sig emellertid till ro. Han hade inte någon tanke på att meddela till den just då församlade konferensen med fackföreningsstyrelserna att länsstyrelsen gått med på deras huvudkrav att avlägsna strejkbrytarna. Inte heller ansåg han sig böra upplysa demonstranterna, som var på väg, om denna sak eller meddela något om militärens dispositioner för att skjuta sönder demonstrationen. Demonstranterna fick besked om länsstyrelsens beslut genom en härnösandstidnings löpsedlar, då de återvände efter eldöverfallet.

Vilken människa som helst, utom landsfogden i Västernorrlands län, måste ha begripit att därest fackföreningsstyrelserna och demonstranterna blivit upplysta om att 1 de segrat i den strid som rådde, nämligen i huvudfrågan om strejkbrytarnas tillbakadragande, så skulle demonstrationen inställts och striden i denna sak avblåsts. Eftersom det var strejkbrytarnas intåg i Ådalen, som kallat massorna till aktion, skulle denna rörelse lagt sig i samma ögonblick som striden förts till seger.

Men om så skett skulle striden i Ådalen lika litet som i Halmstad ha lett till den »läxa» som arbetsgivarföreningen och regeringen till varje pris då ville ge Sveriges arbetare. Landsfogdens hemlighållande av länsstyrelsens beslut under två ödesdiga och dramatiska timmar möjliggjorde insättandet av militärens eldgivning mot Ådalsarbetarnas demonstration.

Under tiden som landshövdingen väntade på arbetsgivarföreningens och regeringens avslag på länsstyrelsens framställning att återkalla strejkbrytarna, sysslade han helt inkonsekvent med att dra samman mer militär till Ådalen. Stora truppkontingenter rekvirerades från Östersund, Umeå, Sollefteå och Gävle. Requisitionerna ställdes till arméfördelningschefen i Östersund. Denne var tydligen underrättad om vad som skulle försiggå och hade träffat sina förberedelser, ty med »anmärkningsvärd snabbhet» (Ådalskommissionens rapport) avsändes till konfliktområdet från Östersund 94 man och 16 officerare och underofficerare, från Umeå 76 man med 9 officerare och underofficerare samt från Sollefteå 26 man med 5 officerare och underofficerare. Hälften av dessa styrkor var beridna. De första kontingenterna, från Östersund och Sollefteå, anlände redan vid niotiden på kvällen till Kramfors och gick i stridsbivack på torget. Några timmar senare anlände också truppen från Umeå, och Kramfors, som är centrum i Ådalen, förvandlades till ett

militärläger. Senare förstärktes dessa militärstyrkor med ytterligare en trupp på 40 man från Sollefteå. De styrkor som rekvirerades från Gävle kom aldrig fram.

Regeringen var mycket angelägen att öka på de militära och polisiära styrkorna. Sålunda pressade regeringen landshövdingen i Härnösand att ta emot ytterligare en 30 man stark polistrupp från Stockholm och den sände även jagaren Nordenskiöld till Ådalen, vilket erinrar om regeringsåtgärden 1879 mot de strejkande Sundsvalls-arbetarna.

Sedan landshövdingen satt militärapparaten i rullning måste han dock falla till föga och utfärdade – stick i stäv mot regeringens och arbetsgivarföreningens besked – ordern om att strejkbrytarna skulle bort från orten. De samlades upp på ett fartyg som fördes bort från konfliktområdet och när jagaren Nordenskiöld hunnit till Härnösand fick den ta dem ombord och transportera dem till Stockholm och sina uppdragsgivare.

Arbetarna hade segrat i första omgången. Parollen om generalstrejk i Ådalen kom nu att gälla militären. Det enhälliga kravet var att militären skulle dras bort omedelbart. I ett telegram som avsändes från den vid arbetarmötet i Frånö på kvällen den 14 maj valda strejkkommittén hette det:

»6.000 industriarbetare i Ådalen, samlade till möte och demonstration i Frånö, kräver av regeringen att omedelbart dra tillbaka utkommenderad militär. Under dagens lopp har fyra arbetare dödats av militären och flera allvarligt skadats. Vill regeringen undvika ytterligare blodsutgjutelse måste militären hemkallas före mörkrets inbrott. Om svar anhålles omgående till undertecknad, Andersson, tel. Kramfors 68.

Ådalsarbetarnas aktionsutskott

e. u.

P. E. Wickholm

K. Andersson.»

På detta telegram svarade regeringen:

»Först när ordning iakttages och hotet mot människors liv och frihet upphör, kan de för ordningens upprätthållande vidtagna åtgärderna inställas.»

Ekmanregeringens svar är ett gott uttryck för den anda, som rådde i de härskande kretsarna. »Hot mot människors liv och frihet» fanns i rikt mått i Ådalen i denna stund. Fem mördade kamrater hade arbetarna fört med sig från sin demonstration. Ytterligare fem hade förts till sjukhus för att få sina skottsår omsedda. Militären låg kvar i Lunde i sina skjutställningar. Nya militärkontingenter, väpnade till tänderna, var på väg till Kramfors. Polisförstärkningar sändes från flera håll. Inte endast *hot mot människors liv* fanns. Fem dödade och lika många sårade var ett obestriddigt vittnesbörd om att hotet mot människors liv av regeringen och dess militärtrupper förvandlats till en ohygglig, fullbordad gärning.

De lokala myndigheterna, i första hand länsstyrelsen och landshövdingen, handlade emellertid klokare än regeringen. Det har redan nämnts att länsstyrelsen, efter att ha erhållit regeringens och arbetsgivarföreningens besked att strejkbrytarna skulle stanna kvar, redan tidigt på eftermiddagen den 14 maj beslutat att sända bort dem. Efter händelserna i Lunde och inför den förbittring som befolkningen visade och efter att ha fått kännedom om arbetarnas beslut att proklamera generalstrejk i hela Ådalen, tog sig länsstyrelsen samman och beslutade att evakuera Ådalen från militär och främmande polis. Den officiella redogörelsen för detta beslut lyder:

»Landshövdingen har förklarat att under natten mellan torsdagen och fredagen (natten efter Lundehändelserna) samt under fredagens förmiddag den plan mognade, enligt vilken länsstyrelsen därefter kom att handla. Denna plans huvudpunkter skulle ha varit följande. Den primära

orosanledningen, strejkbrytarna, var på hemväg. Det föreföll önskvärt att icke öka den kvarstående oroskällan, militärens närvaro i Ådalen, genom att dit föra förstärkningar, vilka uppgavs icke vara nödvändiga. Kunde slutligen de redan anlända trupperna dras bort från Ådalen, så hade därmed det enda återstående angreppsobjektet försvunnit. Man borde sålunda söka hemsända dessa trupper i den utsträckning, som kunde anses försvarligt.» (Ådalskommissionens rapport, sid. 108.)

På middagen fredagen den 15 maj samlades en stor demonstration utanför länsstyrelsen i Härnösand. En deputation fick företräde hos landshövdingen och krävde därvid att de stockholmspoliserna, som uppehållit sig i staden, omedelbart skulle sändas hem. Arbetarorganisationerna åtog sig att svara för ordningens upprätthållande om så skedde. Landshövdingen förklarade sig genast beredd att skicka hem poliserna och på anmodan av deputationen meddelade han också detta till demonstranterna utanför. Han tillade att de från Gävle rekvirerade trupperna fått order att vända om.

Efter några timmar fick landshövdingen mottaga en ny deputation, som meddelade att fem beridna stockholmspoliserna kvarhölls i staden. Deputationen anklagade landshövdingen för att ha svikit sitt några timmar tidigare givna löfte. Deputationen åtföljdes av en stor demonstration som med fanor samlats utanför byggnaden. Demonstrationen krävde nu inte endast att landshövdingen skulle se till att de återstående stockholmspoliserna omedelbart sändes iväg utan också att han skulle telegrafiskt kräva av regeringen att den evakuerade trupperna från Ådalen. Detta vägrade landshövdingen men lovade att meddela demonstranternas krav till regeringen.

På kvällen fick landshövdingen ytterligare en uppvaktning av ombud för de fackliga organisationerna i Ådalen. Han 'sammankallade då en del av ämbetsmännen i länsstyrelsen till ett gemensamt sammanträde med deputationen. Efter en stunds överläggningar fattade landshövdingen beslutet att sända bort militären utan att invänta regeringens besked. Fackföreningarna från Ådalen åtog sig att garantera för att ordningen upprätthölls under förutsättning att militären försvann. Beslutet om militärens bortsändande meddelades de utanför länsstyrelsen demonstrerande massorna, som efter beskedet skingrades.

Ådalens arbetare hade slagit tillbaka regeringens och arbetsgivarföreningens angrepp. Strejkbrytarna var borta. Militären lämnade Ådalen natten mellan den 15 och 16 maj. Lugnet och ordningen hade återställts.

Men alla hjul stod stilla. Och i Ådalen hade arbetarna makten.

Folkets vrede

Det brutala militäröverfallet på arbetardemonstrationen i Lunde den 14 maj 1931 framkallade en folkvrede utan motstycke i hela landet. Sveriges arbetare hade slagits hårt under gångna år för sina ekonomiska och politiska krav. Under de närmast föregående 30 åren hade arbetarna utkämpat de stora rösträttsstriderna med omfattande politiska strejker kring 1902, de väldiga demonstrationerna mot krigsgalna aristokrater och kapitalister som ville driva folk i krig mot Norge 1905, kampen mot strejkbryteriet och storstrejken 1909, de väldiga massdemonstrationerna under första världskrigets svältår och för 8-timmarsdagen och allmänna rösträtten, nappatagen med oresonliga arbetsköpare under 1920-talet – allt detta utgör ärofulla blad i de svenska arbetarnas kamphistoria.

Många gånger hade det gått hett till. Sammanstötningar med polisen hade det varit. Både arbetsköparna och statsmakterna hade gått fram brutalt och hänsynslöst. Vräkningar och svartlistningar hade använts som påbröd på svältvapnet mot arbetarna. Men aldrig tidigare hade militär kommanderats att beskjuta en fredlig arbetardemonstration. Det hände 1931, då »den andra svenska stormaktstiden» – som det hette i lovsångerna till Ivar Kreuger – stod som högst.

Solidaritetsaktioner över hela landet

Genom radio och extrablad spreds den ohyggliga nyheten snabbt över hela landet. Redan på kvällen den 14 maj var stämningen upphetsad på de flesta orter. En paroll om strejk som protest mot arbetarmorden och för strejkbrytarnas och militärens bortdragande från Ådalen sändes ut av kommunistiska partiets Centralkommitté och vann starkt gehör. Landsorganisationens ledning vilade emellertid på hanen och den socialdemokratiska partiledningen begränsade sig till parollen om demonstrationer.

I det upprop som det kommunistiska partiet utfärdade på morgonen den 15 maj hette det:

»Sveriges Kommunistiska Parti, sektion av Kommunistiska Internationalen, riktar en flammande appell till Sveriges alla arbetare att överallt som en man ta upp kampen mot arbetarmördarnas regering, mot strejkbryteri och fascism, mot hungeroffensiven och utsvältningen av de arbetslösa.

Arbetare, kamrater! Ordna överallt protestmöten och genomför proteststrejker mot arbetarmorden i Ådalen!

Soldater! Förbrödra er med arbetarna, låna er icke till mord på era klassbröder!

Ådalens arbetare! Upprätthåll och utvidga generalstrejken! Inte en man i arbete förrän strejkbrytare och militär är borta från Ådalen!

Ned med arbetarmordens regering!

Proletär enhetsfront i den revolutionära klasskampens tecken mot fascism och strejkbryteri och mot arbetsköparnas hungeroffensiv!

Proletär solidaritet och enig kampfront med de tappra Ådalsarbetarna!»

Parollen om proteststrejker vann starkt gehör. I Stockholm strejkade under de närmaste två dagarna praktiskt taget alla byggnadsarbetare, en del verkstadsarbetare, transportarbetare och andra. I Sundsvallsdistriktet nedlades arbetet nästan överallt och strejken pågick även måndagen den 22 maj. I Hälsingland blev det praktiskt taget total arbetsnedläggelse i Hudiksvalls- och Söderhamnsdistrikten. I Gävledistriktet strejkade 1.300 arbetare. Vid malmfälten i Norrbotten genomförde arbetarna proteststrejker. Detsamma var förhållandet på en rad andra lokala orter.

Sammanlagt uppskattades antalet arbetare, som gick ut i proteststrejk dagen efter Ådalsmorden och följande dagar, till omkring 70.000 man. Stämningen för strejk var betydligt mer allmän än vad de strejkandes antal ger vid handen. Eftersom varken Landsorganisationens eller det socialdemokratiska partiets ledningar stödde strejkparollen, fattades emellertid på de flesta platser de människor som kunde ge impulsen och föreslå proteststrejker. I de områden och på de platser där det fanns kommunister, som på riktigt sätt ställde parollen inför arbetarna, lade dessa också ner arbetet som ett stöd åt sina kamrater i Ådalen. Den hastiga evakueringen av strejkbrytare och militär från Ådalen gjorde emellertid strejker för kravet på strejkbrytarnas och militärens bortsändande snabbt inaktuella.

Desto väldigare omfattning fick demonstrationerna. Här förelåg ingen brist på överenskommelse i parollerna från ledningarna för de olika riktningarna inom arbetarrörelsen.

Den 16 maj publicerade Landsorganisationen och det socialdemokratiska partiets styrelse ett upprop i vilket det bl. a. hette:

»För första gången i vårt land, där arbetskonflikternas historia är över 50-årig, har myndigheterna under en lönestrid spillt människoliv. Besinningslöst har gevärens kulor utan föregående varning spelat mot arbetarmassorna. Den oemotståndligt starka våg av indignation, som nu går genom breda folklager, främst de organiserade arbetarna, är sannerligen berättigad ...»

I uppropet restes vidare krav på tillsättandet av en undersökningskommission, i vilken också representanter för arbetarrörelsen skulle tagas med samt bestraffning av de »som bär blodsskuld». Uppropet slutade:

»Vi kräver att regeringen omedelbart går i författning om återsändandet av samtliga militärkontingenter till sina normala förläggningar.»

Redan dagen efter händelserna i Lunde samlades Stockholms arbetare till den mäktigaste demonstrationen i huvudstadens historia. Cirka 150.000 arbetare, d. v. s. praktiskt taget alla fackliga organiserade arbetare i Stockholm och många andra, deltog i de olika demonstrationer som genomfördes. Parollerna var likartade: det var i första hand kravet på att militären omedelbart skulle bort från Ådalen. Men ganska allmänt krävdes också att regeringen, såsom ansvarig för händelserna, skulle avgå. I Stockholm ställdes denna paroll av Kommunistiska partiets ordförande, Sven Linderot, i ett tal från kanslihusets trappa, trots polisens ivriga och brutala försök att hindra demonstranterna att ta sig fram till regeringsbyggnaden.

Någon samlad tillförlitlig översikt över antalet demonstranter i hela landet finns icke och lär väl aldrig bli möjlig att sammanställa. Det räcker också med att konstatera att aldrig tidigare har den svenska arbetarklassen stått så mångtalig och så enig på demonstrationsfot som under dagarna närmast efter Ådalshändelserna. Massornas kampvilja kulminerade i den väldiga politiska strejken då offren för militäröverfallet begravdes i Ådalen.

Stämningen bland arbetarna

Om stämningarna bland arbetarna skall vi låta några fackföreningsprotokoll vittna.

»Utdrag ur protokoll fört vid Sägverks avd. 8 i Hudiksvall
(numera avd. 122 av Träindustriarbetarförbundet) den 18 maj 1931.

§ 2. Ordförande, Erik Westlin, redogjorde för den uppkomna situationen med anledning av mordet på fem klasskamrater i Ådalen och avdelningsstyrelsens åtgärder till protest mot det skändliga dåd som militären och polisen begått mot fredliga demonstrerande arbetare.

Av redogörelsen framkom bl. a. att arbetarna vid bolaget samlats vid arbetsplatsen kl. 6 på morgonen den 15 maj och därifrån i slutna trupp tågat till de olika arbetsplatserna i staden med hemställan att gå ut i proteststrejk i 24 timmar. Alla arbetare, oavsett politisk åskådning, lade spontant ner arbetet och slöt sig till demonstrationen, som vid framkomsten till Folkets Hus räknade omkring 700 deltagare. Korta tal hölls av Bertil Jansson från Stockholm och Erik Westlin från Hudiksvall. Vidare rapporterade Westlin att avdelningsstyrelsen beslutat och verkställt om ordnandet av det stora protestmötet söndagen den 17 maj.

Deltagarantalet vid detta möte uppskattades till omkring 3.000. Talare var Bertil Jansson från Stockholm samt Erik Westlin. Rapportrades att allt arbete ligger nere i Ådalens, Sundsvalls, Söderhamns och Gävle distrikt. Efter den avlämnade rapporten vidtog en stunds debatt varefter mötet enhälligt godkände den avlämnade rapporten samt de åtgärder som styrelsen vidtagit. Därefter beslutade mötet enhälligt godkänna följande förslag av styrelsen:

'Mötet uttalade sig för allmän arbetsnedläggelse med undantag för livsmedels- och sanitära arbeten, att alla avdelningar sammankallade möten för att ha omröstning om fortsatt sympatiåtgärd för Marmaarbetarna.'

Vidare beslutades att detta uttalande skulle tillställas alla avdelningar genom Fackliga Centralorganisationen (FCO).

§ 3. Beslutades, att styrelsen skulle representera avdelningen i FCO :s strejkutskott.

§ 4. Beslutade avdelningen uppta en frivillig kollekt för de stupades anhöriga. Kollekten inbringade kr. 32:35.»

Vid avdelningens möte nästa dag heter det i protokollet:

»Ordförande Erik Westlin redogjorde för strejksituationen, varvid framkom bland annat att allt arbete fortfarande ligger nere i Ådalen, Sundsvalls och Söderhamns distrikt. I Hudiksvall arbetar typograferna, möbelsnickarna och stuveriarbetarna. Beslutade mötet efter en stunds debatt att avdelningen genom demonstration skulle uppvakta dessa grupper med hemställan att de nedlägger arbetet. Vidare beslöt mötet enhälligt att fortsätta striden.»

Och så avslutningen vid avdelningsmötet den 25 maj:

»§ 3. Beslutade avdelningen på förslag av styrelsen att gå in för FCO :s strejkutskotts förslag att återgå till arbetet tisdagen. den 26 maj.»

Ännu var emellertid kampen inte slut. Den 14 juni beslutade avdelningen:

»§ 8. ... att avdelningens medlemmar icke skulle gynna de affärer som under den tid Ådalsoffren jordades hade sina affärer öppnade.»

Hudiksvall dominerades av träindustri och reaktionen hos de norrländska arbetarna inom trävaruindustrin påverkades givetvis av det nära sambandet till de i striderna direkt inblandade. Deras åtgärder blev därför mer helhjärtade och konsekventa. Men hela den svenska arbetarklassen stod enig. Därom lämnar fackföreningarnas reaktioner på andra håll i landet klart besked. Vid ett möte i Borås måndagen den 18 maj, anordnat av Fackliga Centralorganisationen och besökt av c:a 3.000 arbetare, antogs ett uttalande i vilket det heter:

»Mötet ger uttryck åt sitt deltagande med de mördades efterlevande och sin fullständiga solidaritet med Ådalens arbetare. Mötet uttalar en ljungande protest mot det arbetsgivardöme, de myndigheter, den regering och den brutala knektanda som gemensamt bär ansvaret för de skedda förbrytelseerna. Mötet kräver en grundlig och hänsynslös räfst med alla skyldiga, upprättelse åt de mördades minne och gottgörelse åt de efterlevande samt betryggande åtgärder i syfte att förhindra utkommendering av militär vid arbetskonflikter.

De svenska arbetarna bör icke vila förrän dessa krav är uppfyllda och det politiska och militära system som möjliggjort dessa ohyggliga mord på svenska arbetare blivit ersatta av en rättvis social ordning. Med lugn, fasthet och ihärdighet måste kampen fullföljas tills seger vunnits.»

Boråsarbetarnas mera vittsyftande politiska appell återkom på många håll. Vid ett möte den 16 maj i Arvika, anordnat av Fackliga Centralorganisationen och besökt av 1.000 arbetare, sändes ett telegram till regeringen av följande innehåll:

»Arbetare i Arvika till ett antal av 1.000 samlade till demonstration och möte kräver, att de efterlevande till de i Ådalen mördade helt försörjes av svenska staten. Samtidigt uttalar vi vår skarpaste protest mot att regeringen beordrat militär att medelst mord hindra arbetarna i deras kamp. Mötet kräver, att militären omedelbart avlägsnas. Omedelbart ingripande mot de personer som är ansvariga för de dödande skotten. Strejkbrytarna avlägsnas från varje arbetsplats. Men vi kräver inte endast. Vi kommer att använda vår makt som organiserade arbetare att pressa igenom dessa krav.»

I särskilt telegram till Landsorganisationen krävde mötet att LO skulle proklamera allmän arbetsnedläggelse den dag Ådalsoffret jordfästes. Vid ett sammanträde den 18 maj med samtliga fackföreningsstyrelser i staden beslutade man att lägga ner arbetet från den tid jordfästningen tog sin början och att möta upp till en allmän demonstration på stadens torg. Kl. 11.30 tågade också stadens samtliga arbetare – arbetsklädda – till torget, åhörde ett föredrag och sände följande telegram:

»Till Ådalens arbetare.

2.500 arbetare i Arvika bringar sin hyllning åt de fallna klasskämparna och sänder en kamphälsning till Ådalens arbetare.»

Solidaritetsyttringarna fick många uttryck. I den här återgivna resolutionen från mötet i Arvika spelar som synes omsorgen om de dödades anhöriga och deras möjligheter att försörja sig en avsevärd roll. Det är det första som noteras i uttalandet. Denna form av solidaritet förekom allmänt. Sålunda beslutade arbetarna i Surahammar att ge en dagsförtjänst till de i Ådalen stupades efterlevande. Det blev 4.361:50, en för den tiden aktningsvärd summa från ett så litet samhälle. Ytterligare ett bevis för stämningen bland arbetarna är att i exempelvis Kiruna föreslogs att man skulle besluta att strejka varje år på dagen för Ådalsmorden.

Ett ganska vanligt beslut på arbetsplatserna var att man skulle begära hos företagsledningen att få nedlägga arbetet en viss tid, men om detta nekades skulle man i alla fall gå i strejk. Representativt för denna uppfattning är följande utdrag ur protokoll fört vid avdelning 68 av Svenska Järnvägsmannaförbundet i Notviken. Efter att ha diskuterat olika förslag om hur man skulle uttrycka sin mening beslutade fackföreningen att lägga ner arbetet på begravningsdagen den 21 maj.

»Styrelsen fick av mötet i uppdrag att hos Miö utverka den beslutade ledigheten och om denna ej beviljades beslutade avdelningsmötet att ändock sluta upp till demonstrationen från Notviken kl. 11.»

Folkkrav att de skyldiga straffas

Några dagar efter militärens överfall på demonstrationen sammanträdde fullmäktige i Gudmundrå kommun, inom vars gränser händelserna utspelats. Vid detta sammanträde beslutades enhälligt att protestera mot militärens framfart och myndigheternas åtgöranden. Lika enhälligt var kravet på bestraffning av de skyldiga, objektiv undersökning samt framställning om att ersättning och statspensioner skulle utgå till de dödades anhöriga. Kommunalfullmäktige beslutade att bekosta begravningen.

Arbetarnas och folkets vrede var så stark att socialdemokratiska riksdagsgruppen redan den 15 maj tillsatte en speciell tremannakommision med uppdrag att ofördröjligen göra en undersökning på ort och ställe. Kommissionen bestod av riksdagsmännen Helmer Molander, Ivar Wennerström och Georg Branting.

Två dagar senare publicerade kommissionen sin första rapport i tidningen *Social-Demokraten* (nuv. *Morgon-Tidningen*). Denna rapport lydde:

»Efter hörande av 25 personer, dels demonstrationsdeltagare, dels och huvudsakligen utomstående åskådare, anser sig delegationen kunna konstatera följande förhållanden:

att vid det möte i Frånö, då demonstrationen till Lunde beslöts, inga uppmaningar till våld vare sig mot polisen eller de arbetsvilliga ställdes och att inga beslut i den riktningen fattades;

att tvärtom demonstrationens deltagare uppmanades att iaktta lugn och självdisciplin;

att demonstrationen mellan Frånö och Lunde försiggått i fredliga och värdiga former;

att ingen som helst beväpning av demonstranterna iakttagits;

att demonstrationståget vid framkomsten till Lunde icke avvek från den icke fridlysta landsvägen;

att den ordinarie ordningsmakten vid Lunde var försvunnen och att dess funktion överlämnats helt åt militären;

att landsfogde Pålman såsom kungl. befallningshavandes representant icke själv varit i någon som helst kontakt med den demonstrerande folkskaran och icke heller underrättat den om att åtgärder för skarpskjutning blivit vidtagna;

att den till ett 60-tal uppgående militären väsentligen dolt sig i skyttegravar och på undangömda platser och icke framträdde offentligen med undantag för några, som beridna mötte folkskaran;

att invånarna i husen kring landsvägen genom Lunde samhälle icke, på ett undantag när, i förväg underrättats om att en för dem livsfarlig skottlossning kunde komma att äga rum;

att ingen skottlossning förekommit från demonstrationståget varken före militärens skottlossning eller efter densamma;

att visserligen någon stenkastning förekom, men att ingen misshandel av den beridna militären förekom och ej heller något allvarligt hot till livet;

att de första skotten lossades av en beriden militär, som fallit av sin häst, och som drog sig från demonstranterna till sina kamrater;

att militärens därefter följande avlossande av en mängd skott skedde efter en i förväg uppgjord strategisk plan och från åtminstone tre olika punkter samt icke blott mot männen i tågets spets utan också mot demonstranter långt bak i tåget och mot de kringliggande husen;

att efter blodbadet militären förblev i sina skyttegravsställningar, överlämnande åt civilbefolkningen att ensam taga hand om de förblödande människorna, ehuru den till sitt förfogande även hade sjukvårdssoldater;

att under de tvenne dagarna efter katastrofen ingen som helst undersökning eller utredning på ort och ställe genom vederbörande myndigheter företagits.

Som sammanfattning av dessa vittnesbörd anser delegationen enhälligt, att med lagens alla till buds stående medel – häktning, rannsaking och dom – de för massmordet ansvariga civila och militära myndighetspersonerna omedelbart bringas till bestraffning.»

Detta aktstycke har anförts i sin helhet av det skälet att det sammanfattande fångar några för bedömningen av Ådalshändelserna mycket väsentliga detaljer. Delegationen kom till Ådalen omedelbart efter det händelserna utspelats. Den fick alltså fullständigt friska intryck av dem som varit med. Delegationens två medlemmar, Wennerström och Molander, var själva från Ådalen och man kan utgå ifrån att de haft åtskilliga personliga bekanta, vilka talat med dem utan hämningar. Delegationens tredje medlem, advokat Georg Branting, är en garanti för att berättelserna kritiskt granskats och att dokumentets formuleringar inte getts en lydelse som är ägnad att vanställa bilden av vad som verkligen skedde.

I sina huvudpunkter sammanfaller denna delegationsrapport också med de slutsatser till vilka den sedermera tillsatta s. k. Ådalskommissionen kom fram.

Två bilder från den tragiska arbetsstriden: till vänster demonstrationståget, till höger: en så

Utskickad militär beskjuter fredligt demonstrationståg.

Gasbomber mot massan öka dramat ohygglighet.

ANSVARET MÅSTE UTKRÄVAS.

Militären mördat fem arbetare i Ådalen och skadat minst lika många. Detta fruktansvärda satsverk går nu ut över allt Sverige - land, väckande sorg, barn och vuxna. En flyktig regering, en tung och osannolika försäkring, ett vredsligt militärhär, en samvetslös och passivt arbetarekår, som skärar med stryk-skyttarna mitt i en miljö, där stridslustens svälthägen hjälps - allt detta har skedd till ett översätt.

Stridsgaserna är redan i fullt med ett skjutet skolett på arbetarna och sprida sig bland ett skottlästområde skjutet från arbetarna. När de utöver munkarna har på ort och ställa gjort sig förtärad om, att låta skott komma från arbetskåren.

En demonstrationståg från Kramfors till Luleå kommit i närheten av denna översätt, möttes det av 4 beredda militärer. En av dessa kända och kända. I detta öppnäck tillräde sig en av militärerna till ett skott av en gasbomb. För att lägga blåsen i ögonen fäns, var i skottet fäst i skottet. Skottet kom och blev utslaget. Sedan den var i skottet sköts de och sköts skott. En militär kom ut från skottet och blev skadad. Sedan sköts skottet från arbetskåren om den beredda militären. Alla skott avskades från arbetskåren.

vare sig före eller efter den militära skottslövningen.

Denna relation har blivit av ett förtal vederböriga och kända män, ämbetsmän och fästliga Jens M. Melander (s.) och kommunistpartisterna C. O. Nilsson (s.). Det som skedd var alltid ett svårare mer, ett svårare stödet, för vilket ansvar måste utkrävas utan hörsan.

Stridslustens skadade arbetare kom kl. 9 i lördags aftan. Men militären förutskott har varit, till 3 från Umeå, beredade med kulsprutor. Dessa huvudstötter måste naturligtvis framkalla nya kravaller.

Här vedderbörande myndigheter har på ett översättigt sätt ett stridslustens skadade i väg tillräde, så hade över blånga fästiga skottet i socialt ansvarskänslig och osanna. Socialdemokraterna och kommunistpartiet kunde inte utkrävas från arbetarna.

De stamstämorna vägrar att era tillräde militären är en akt av hörsan och fästliga. De förtal dock förtal, att han sprang en såk vägran till på sig ett förtal av svar.

(Forts. på sista sidan.)

Polisövergreppet på Norra Bantorget

Under den massrörelse, som, uppstod överallt i landet, uppträdde polisen på skilda ställen brutalt och hänsynslöst. Sälunda kom det till sammanstötningar mellan polis och demonstranter i Sundsvall, Jönköping, Söderhamn m. fl. platser. En ovanligt rå provokation utfördes i Stockholm, uppenbarligen beordrad från högsta ort i akt och mening att efter nederlaget i Ådalen på nytt rycka till sig initiativet i den kamp som pågick.

Stockholmshändelserna blev emellertid inte den framgång för regering och polismakt, som man tydligen räknat med. Stockholms arbetare slog tillbaka angreppen och den politiska vinsten av »Norra Bantorgskravallerna» stannade inte hos regeringen eller myndigheterna.

Tisdagen den 19 maj hade Stockholms Kommunistiska Arbetarkommun utlyst demonstration från Södra Bantorget (Medborgarplatsen) till Norra Bantorget, där ett möte skulle hållas. Talare vid mötet var Axel Nordström, en av förgrundsgestalterna i Ådalshändelserna, och partiets dåvarande ordförande Sven Linderot. Demonstrationen samlade mycket folk, c:a 3.000 personer, och vid mötet på Norra Bantorget hade dubbla antalet samlats.

Demonstrationen förlöpte i lugn och ordning, liksom också första delen av mötet under den tid som Axel Nordström talade. Fanor och banderoller som medförts i demonstrationen genom staden stod grupperade runt talarstolen. Då Linderot börjat tala gjorde en del av det mycket starka polisuppbådet en plötslig och våldsam chock med dragna sablar och vinande batonger mot talarstolen. Den stora folkmassan visste lika lite som mötesledningen vad det var fråga om. På sina håll satte sig de överfallna till motvärn och försvarade sig så gott de kunde. Vid den första chocken tog polisen med sig en banderoll, som burits i demonstrationen redan den 14 maj och också medförts i den demonstration som föregick mötet den 19 maj. På banderollen lästes bara det som varenda arbetare tänkte och ville vid denna tid, nämligen »Ned med mördarregeringen». Mötet fortgick och Linderot återupptog sitt av polisanfallen avbrutna tal. Efter en stund hade polisledningen grupperat om sina styrkor och satte in ett andra anfall, denna gång understött av en avdelning ridande polis. Inte heller denna gång lyckades det emellertid polisledningen att slå sönder mötet. Sedan polisen dragit sig tillbaka slutfördes detsamma.

Stämningen var emellertid irriterad och på torget såväl som i de angränsande gatorna bildades grupper av mötesdeltagare och andra som kommenterade det inträffade. Polisen gjorde nu upprepade anfall på dessa grupper. Bland annat red polisen i full galopp rakt på en folkmängd, som samlats i den trånga Barnhusgatan utanför Folkets Hus och trampade ner dem som inte lyckades komma undan. Också i Folkets Hus hall försökte de ridande konstaplarna ta sig in.

Polisledningen arbetade också med en »femte kolonn» under övergreppet. En hel del polismän i civila kläder blandade sig med massan och uppträdde provokatoriskt. Sålunda observerades hur en i skinnjacka klädd yngre man släpades bort av två uniformerade poliser. Han vädjade till mängden att befria honom. Närstående tyckte emellertid att han inte såg ut som en riktig arbetare. Det visade sig snart att alla tre var poliser.

Polisöverfallet i Stockholm leddes hela tiden av dåvarande kriminalchefen, 3:e intendenten Alvar Zetterquist. Han har själv offentligen bekräftat att det rörde sig om en provokation. I en artikelserie som hr Zetterquist publicerade i Aftonbladet vintern 1955 skildrar han bland annat just de s. k. Norra Bantorgskravallerna den 19 maj 1931. Det har sitt intresse att läsa hr Zetterquists bekännelse.

»Som protest mot de nyligen timade händelserna i Ådalen hade stockholmskommunisterna under sin dåvarande ledare, Sven Lasse Linderot, fått tillstånd att anordna ett möte på Norra Bantorget. Deltagarna skulle samlas på Södra Bantorget och därefter tåga till Norra Bantorget. Jag infann mig i god tid på samlingsplatsen med några man från kriminalen för att granska texten på banderoller och plakat. Vi fann ingenting som kunde anses förgripligt eller anstötligt.

Just som tåget skulle sättas igång vecklades på ett håll i ledet en banderoll ut som dittills hållits dold. Den bar med stora bokstäver texten: Ned med mördarregeringen. Det var den C. G. Ekmanska regeringen som satt då. Vi ansåg det självklart att texten var förgriplig och att banderollen måste tagas i beslag.

Vi beslöt oss också för att tillämpa samma taktik som vi brukade använda (1) och sökte oss därför på olika sidogator fram till Högbergsgatan. Demonstrationståget skulle passera genom. Götgatan och vi räknade med att vara där i tid för att kunna rycka åt oss banderollen på den plats där Högbergsgatan mynnar ut i Götgatan. Tåget hade emellertid samlat massor av åskådare och nyfikna. Gatorna fram till Högbergsgatan var därför helt eller delvis blockerade. Vi kom också för sent. Banderollen med den utmanande texten hade redan passerat.

Vad var att göra? Det fanns av allt att döma två möjligheter till, nämligen någonstans i Staden mellan broarna eller vid Gamla Brogatans mynning i Vasagatan. Vi ringde ifrån Söder till

polisstationen i Gamla stan. *All tillgänglig personal var utkommenderad.* Inte en man kunde skickas ut. *Samma resultat vid en påringning till Klara polisstation.*

Återstod alltså ingen annan utväg än att på gator som inte berördes av demonstrationståget (!) söka genskjuta detta först i Gamla stan. Under tiden hade tåget med banderollen hunnit passera även där. (!) Samma historia upprepades vid Gamla Brogatan. Vi kom för sent på grund av trafikbesvärligheterna. (!) Det fanns alltså inget annat att göra än att ta banderollen sedan uppmarschen på Norra Bantorget skett. Jag ringde dåvarande polismästare Hallgren som gav order om att banderollen skulle tagas.

Under tiden hade Linderot redan stigit upp i talarstolen. Fanor, standar och banderoller var nu samlade kring denna. Kommissarien i distriktet, Waering, fick order att med ett antal uniformerade polismän bana sig väg genom folkmassan för att ta hand om banderollen. Han, upplyste att han hade omkring 50 polismän i uniform på platsen. Dessutom låg en styrka på fem ridande polismän beredskap i närheten.

Nu började det verkliga tumultet. Demonstranterna gick till anfall (?) mot konstaplarna som försökte bemäktiga sig banderollen. Från talarstolen uppmuntrades demonstranterna av Linderot med påföljd att större delen av demonstranterna, som räknade omkring 2.000 personer, gjorde gemensam sak mot polisen. Man lyckades komma över ett parti gatstenar, som användes som tillhyggen och kastvapen. Själv befann jag mig stundtals mitt i stenregnet. Men eftersom jag liksom övriga kriminalare var civilklädd avvek jag inte från mängden och alla löpte samma risk att bli träffade. Tack vare den civila klädseln kunde jag emellertid utan att bli igenkänd göra mina iakttagelser och för de uniformerade polismännen utpeka några demonstranter som gick anfallsvis till väga.

Det visade sig snart att de 50 polismännen inte kunde klara situationen. Order gavs då till den ridande polisen. De fem mannarna med sina hästar sprängde in på torget.»

Så långt hr Zetterquist, som förde kommandot över polisstyrkorna vid Norra Bantorgskravallerna den 19 maj 1931. Jag har tillåtit mig att kursivera några satser och sätta ut ett och annat frågetecken och utropstecken. Det har skett för att fästa läsarens uppmärksamhet på det fullkomligt orimliga i denna beskrivning av händelserna. Stockholms kriminalchef skulle inte haft möjligheter att träda i förbindelse med demonstrationsledningen och begära att få utlämnad den banderoll han ansåg förgräplig under de två timmar som mötet på Södra Bantorget, marschen genom staden och första hälften, av mötet på Norra Bantorget tog i anspråk. Det är helt groteskt. Även om, hr Zetterquist och hans mannar gått till fots från Södra Bantorget skulle de ha hunnit ifatt demonstranterna både i Gamla Stan och i Vasagatan. Hade de tagit bussen skulle det gått ännu lättare. Ännu bättre med drogbil eller med någon polisbil, som hr Zetterquist säkerligen förfogade över.

Hr Zetterquists uppgift att han inhämtade polismästarens godkännande innan han gav order om attack liksom hans avslöjande att polisstationerna var tömda på folk, bekräftar endast att det var en planlagd polisaktion med uteslutande politiskt syfte. Insättandet av ridande polis och de under ett par timmar fortgående attackerna mot människorna på torget efter det att konfiskationen av den mot regeringen riktade banderollen skett hade ju absolut ingen mening därest det inte varit polisledningens uppgift att framkalla bråk och kravaller. Påståendet att Linderot från talarstolen »uppmuntrade demonstranterna» till »anfall mot polisen» är en lika ren och skär lögn som hr Zetterquists påstående att polisen blev anfallen av demonstranterna.

I sin försvarsinlaga till Stockholms Rådhusrätt gav Sven Linderot både en riktig karaktäristik av polisöverfallet och ett riktigt politiskt svar på frågan varför det skett:

»Genom vad som vid rättegången framkommit är det fullkomligt klart, att det är polisen som genomfört detta överfall på ett fredligt arbetarmöte, ett överfall som ifråga om råhet och våldsamhet från en del av polistruppernas sida saknar motstycke i den stockholmska polishistorien. Det är icke polisens förtjänst att det hela avlöpte utan att människoliv spilldes. Därför är det icke jag och mina åtalade kamrater som skulle sitta på de anklagades bänk i denna sak, utan polisledningen i Stockholm.

För ett rätt bedömande är det dock icke tillräckligt att endast skärskåda tilldragelserna på Norra Bantorget. Dessa händelser har nämligen sitt omedelbara samband med de kända händelserna i Halmstad och Ådalen, med övriga aktuella företeelser på klasskampsfronten, vilka återspeglar den ekonomiska och politiska situationen i den kapitalistiska krisens Sverige av i dag.

Fem arbetare har mördats i Ådalen, kallblodigt nedskjutits av militären då de marscherat i en fredlig demonstration. Varför?

Därför att de demonstrerade mot strejkbrytare!

I Halmstad ställdes beväpnade trupper upp mot arbetarna.

Varför?

Därför att arbetarna demonstrerade mot strejkbrytare!

I Stockholm (Ringvägen, busskonflikten), Västervik (vägkonflikten), i Skene, Borås och flera andra orter, har hårda straff ådömts arbetare för att de demonstrerat mot strejkbrytare!

Att häda gud och smäda kungen är svåra förbrytelser enligt gamla tiders borgerliga rättsbegrepp, men enligt nuvarande kapitalistiska rättsformer är dock sådant att räkna som bagateller jämfört med förgripelser mot den heliga personlighet som står över alla andra högheter – hans majestät strejkbrytaren.

Varför har strejkbrytaren – vilken visserligen redan på ett mycket tidigt stadium så att säga socialiserades – i dessa dagar en så oerhörd betydelse? Varför har den svenska kapitalismen i dag låtit mördas arbetare för att skydda det heliga strejkbryteriet?

Därför att kapitalismens samhällssystem i dag skakas av en djupgående ekonomisk kris. Profiten hotas. Utsugningens maskineri har kommit i olag.

Krisens bördor måste kapitalismen vältra över på det arbetande folkets axlar. Lönerna måste pressas ner, de arbetslösa massorna måste hungra just för att kapitalismen skall kunna rädda sin profit.

Avtal för ett par hundra tusen arbetare utlöper i höst. Då skall lönerna pressas ner, då skall arbetarna vara mjuka, och kyssa det ris med vilket de agas. De skall vara tacksamma att över huvud taget få något arbete och tacka för de löner deras herrar bjuder. Därför måste varje konflikt nu brytas av beväpnade strejkbrytarband. Arbetarnas bästa vapen i kampen för det dagliga brödet – strejken – skall brytas sönder.

Strejkbryteriet hör till de viktigaste betingelserna i kapitalets allmänna offensiv mot arbetarklassen. Och staten med dess olika organ, regering, ämbetsmän, polis, domstolar och militär, är den härskande klassens stat, dess organ för genomförande av kampen mot arbetarklassen, för upprätthållande av massfattigdom och den kapitalistiska utsugningens system. Staten är därför alltid

beredd att låta militären skjuta ner arbetare för att skydda strejkbryteriet, och för att skydda den härskande klassens profit.

Dödandet av de fem arbetarna i Ådalen var ingenting annat än en kulmination hittills av de skärpta motsättningarna mellan kapital och arbete.

Åtalet mot mig och mina medanklagande är på samma sätt en återspeglning av klassmotsättningarna. Lagen, polisen, domstolarna och fängelserna är ingenting annat än verktyg i en klassrättsvisas händer.

Jag gör mig därför inga illusioner om »rätten ovan klasserna» eller »likheten inför lagen».

Det är betecknande:, att de som rest sig i protest mot mordet i Ådalen drages inför domstolarna och straffas, medan de som är ansvariga för mordet prisas som hjältar.

Man vill med åtal och fängelser tysta de röster som höjes mot den härskande klassens våldsregemente över arbetarklassen. Man kan kasta revolutionära arbetare i fängelse, man kan ta deras liv, men arbetarmassornas stämman kan man inte bringa till tystnad, det kommunistiska partiet kan man, inte sätta inom lås och bom.

Fattigdom och nöd avskaffas inte genom fängelsestraff eller genom arbetarmord. Och så länge fattigdomen, utsugningen och förtrycket finns, så länge kommer också kampen för dess avskaffande att föras. Denna kamp kostar offer, men trots allt går den vidare och slutar först med arbetarklassens och socialismens fullständiga seger över kapitalismen.»

Polisprovokationerna på Norra Bantorget den 19 maj fick tjäna som underlag och motivering för vissa omedelbara åtgärder från regeringens sida. Dagen efter, den 20 maj på morgonen, anhölls och häktades Sven Linderot och samma dag utfärdades allmänt förbud mot kommunistiska möten i huvudstaden. Inför begravningsdagen i Ådalen proklamerade Överståhållaren huvudstaden i halvt belägringstillstånd. Följande kungörelse utfärdades:

»Till Stockholms allmänhet!

Då det under senaste tiden visat sig, att en hel del både vuxna personer och barn av nyfikenhet samlats på platser där polisen måst ingripa för ordningens upprätthållande anmanas den ordningsälskande allmänheten allvarligen att vid tillfällen av angivet slag omedelbart avlägsna sig från sådana platser såväl för egen säkerhet som för underlättande av polisens arbete.

Stockholm den 20 maj 1931.

Henning Elmquist
Överståhållare.»

Noter

(1) Denna taktik beskrivs av hr Zetterquist på följande sätt: »det gick inte an att tränga sig fram på samlingsplatsen och rycka till sig plakatet. Då kunde det lätt bli kalabalik. Vi brukade i stället placera några man i mynningen till en sidogata i början av marschtågets väg. När plakatbärarna passerade gatumynningen rusade kriminalarna fram och ryckte till sig plakatet från de överrumplade bärarna, som i häpenheten inte kom sig för med någonting förrän det hela var över».

Till detta är bara att säga att hr Zetterquist förväxlar tydligen vad som lärdes i polisskolan med verkligheten. Den av honom beskrivna taktiken hade hittills aldrig använts och sannolikt inte heller senare.

Begravningsdagen

Torsdagen den 21 maj begravdes de i Ådalen mördade arbetarna. Den 18 maj publicerade kommunistiska partiet ett upprop att med allmän, arbetsnedläggning manifesteras sin solidaritet med Ådalens och andra kämpande arbetare. »Låt alla hjul stå stilla den dag då de mördade begravas», var upppropets paroll. Så stark genklang vann denna paroll att Landssekreteriatet dagen efter såg sig nödsakat att utfärda direktiv om en allmän 5-minutersstrejk klockan 12 på dagen den 21 maj.

Femminutersstrejken var total

Cirka 100.000 lade ner arbetet hela dagen och tiotusentals strejkade från middagsrasten. I fabrikena och verkstäderna stannade alla hjul. Påverkade av stämningarna och arbetarnas förbittring restes i de flesta fall inga invändningar från företagsledarnas: sida och där arbetarna förbjöds ge sina stupade kamrater en hyllning trotsade de förbudet. Trafiken stannade på gatorna och det var inte ovanligt att i huvudstaden se: poliskonstaplar ställa sig i enskild ställning och göra honnör. Det brutala angreppet mot fredliga arbetare, som kämpade

Stockholmarna hedrade minnet av de stupade med 5 minuters tystnad. för sitt dagliga bröd, hade väckt avsky i de bredaste befolkningslager. Den svenska arbetarklassens storstilade solidaritetsaktion, dess solida enighet och beslutsamhet att sätta stopp för storfinansens allenavälde på arbetsplatserna, skapade respekt och aktning också hos massor långt utanför arbetarnas led och långt in i kretsar, som annars betraktade arbetarna med nedsättande och ringaktande, kanske ofta hätska och fientliga blickar.

I Ådalen formade sig begravningen till en manifestation utan like i svensk arbetarrörelses historia. 25.000 personer följde de mördade till deras sista vila. Samtliga riksorganisationer inom arbetarrörelsen hade sänt sina delegater till begravningen. Hundratals fackföreningar skickade deputationer med fanor och standar. Tusentals hälsningar av annat slag inträffade i Kramfors denna dag.

Jordfästningen förrättades av Axel Nordström, tre av de dödade var medlemmar i kommunistiska partiet, och huvudtalet efter jordfästningen hölls av redaktör Hugo

Med sin mäktiga generalstrejk i Ådalen hade arbetarna drivit tillbaka angriparna. Stödet från hela landets arbetarklass och inte minst de omfattande solidaritetsstrejkerna i den ursprungliga konfliktorten i Hälsingland tvingade fram nya förhandlingar och uppgörelser i de arbetskonflikter, som begagnats av arbetsgivarföreningen och regeringen för att – som de trodde – kunna ge arbetarna en läxa och driva fackföreningarna tillbaka. Den 26 maj, fem dagar efter begravningen, gick arbetarna i ordnade led tillbaka till arbetet. Segern var vunnen. Stort mer fanns inte att nå denna gång.

Regeringen och arbetsgivarföreningen gav emellertid inte upp. Året efter, 1932, fortsatte striderna med häftiga sammandrabbningar mellan arbetarna i de norrländska träindustridistrikten å ena sidan och duon regeringen-arbetsgivarföreningen å andra sidan. Arbetsgivarna försökte än en gång att bryta fackföreningarnas inflytande genom massinsats av strejkbrytare. Till deras skydd vågade man dock inte längre att kommendera militär. Polis mobiliserades i desto större omfattning. Detta års strider nådde sin höjdpunkt i Clemensnäs i Västerbotten och Sandarne i Söderhamnsdistriktet. Men 1932 på sommaren bröts redan en del av arbetsgivarföreningens och folkpartiregeringens kraft. Den svenska storfinansens främste man, tändstickskungen Ivar Kreuger, sköt sig på ett hotellrum i Paris, och i den kamp som de övriga högdjuren i svensk storfinans etablerade om hans kvarlåtenskap råkade statsminister C. G. Ekman att avslöjas som en simpel mutkolv i den store svindlarens tjänst. En snöplig sorti ur svensk politik blev följden, trots tappra räddningsaktioner från hans närmaste politiska vänner.

Borgerlig enhetsfront i riksdagen

Knappt ett dygn. efter det de mördande skotten i Ådalen hade fallit fick regeringen inför riksdagen svara för dådet. Den formella anledningen var besvarandet av en tidigare ställd interpellation av Oscar Öhman angående krigsdomstolarnas avskaffande. Statsministern, den folkpartistiske partiledaren C. G. Ekman, besvarade interpellationen. Interpellanten begagnade tillfället att brännmärka regeringen för Ådalshändelserna. Debatten fortgick under eftermiddagen och fortsatte dagen därpå.

Debatten präglades av att regeringssidan tjurskalligt höll fast vid att strejkbrytare och militär skulle kvarstanna i Ådalen. På frågan om regeringen hade för avsikt att återkalla militär och polis från platser där man kommer att demonstrera till förmån för Ådalsarbetarna sade statsministern: »Jag besvarar denna fråga med ett bestämt och klart nej.» För högerpartiets räkning och därmed också för arbetsgivarparten förklarade dåvarande partiledaren, amiral Arvid Lindman, att arbetarna i Ådalen provocerat genom »stenkastning och våld och annat sådant, som icke får tillåtas i detta land.» Han tillade att han hoppades att »Konungens befallningshavare i Västernorrlands län icke ger vika i denna sak» och att han gav sin »fullständiga anslutning till regeringens och statsministerns strävanden att upprätthålla ordningen».

Den borgerliga fronten var sluten i riksdagen. Högern och folkpartiet var helt eniga med arbetsgivarföreningen. Bondeförbundet tog genom sin dåvarande partiledare Olsson i Kullenbergstorp följande ståndpunkt: »Jag ber att få giva den sittande regeringen mitt erkännande för att den utan vidare har proklamerat, att ordning och lag skall upprätthållas, och så länge regeringen vill följa den parollen, kan den vara övertygad om, att den har bondeförbundet i hela landet med sig.»

I ett längre anförande fäste dåvarande ledaren för det socialdemokratiska partiet uppmärksamheten vid själva kärnfrågan:

»Denna debatt bör icke avslutas utan att det säges ut så tydligt som möjligt att arbetsgivarna i vårt land påtaga sig en oerhörd skuld, om de fortsätter med denna organiserade strejkbrytartrafik, som inte längre fyller några andra uppgifter än att framprovocera oroligheter. Det är ingen som skall få mig att tro, att detta kommenderande av undermålig arbetskraft till strejkbryteri har någon ekonomisk betydelse för arbetsgivarna. Det är ingen som skall kunna visa, att man med hjälp av sådant patrasck lyckats lösa en enda arbetskonflikt. Under sådana omständigheter måste man vara på det klara med, att fortsättes denna trafik sker det ingalunda i samhällsfridens intresse utan i ett rakt motsatt intresse.»

Debatten den 15 maj i riksdagen ägde rum utan att deltagarna i densamma – det gällde också regeringen – ännu hade utförliga informationer om vad som tilldragit sig i Ådalen. Partiledarnas deklamationer blev därför mera av principiell innebörd. Debatten fortsatte emellertid lördagen den 16 maj.

Läget var nu annorlunda. I Ådalen hade landshövdingen beslutat sig för att sända hem militären. Utförliga beskrivningar av vad som hänt hade publicerats i pressen, deltagare i demonstrationen till Lunde hade skildrat sina upplevelser och iakttagelser. Bilden av militärens överfall var klar. Statsministern vidhöll också nu att regeringen handlat riktigt. Hans försvar lades längs linjen att regeringen icke hade laglig rätt att hindra arbetsgivarna från att sända strejkbrytare till vilken plats de ville. Det var regeringens skyldighet, sade han, att med de maktmedel som den hade i sin hand skydda strejkbrytarna. Så hade skett i Ådalen. Orsaken till eldöverfallet på demonstranterna förklarade han vara att just Ådalsarbetarnas demonstrationer varit besjälade av en ny mentalitet, den nämligen att strejkbrytarna skulle sopas bort, samt att demonstranterna kastat sten och gått aggressivt tillväga mot militären. Det var inte strejkbrytarna och militären som framkallat oroligheterna, utan demonstranterna. Statsminister Ekman sade detta 12 timmar efter det militären

bortkommenderats av landshövdingen och redan hade evakuerat Ådalen där – tack vare detta – fullkomligt lugn och god ordning rådde.

Statsministerns försvarslinje sköts obarmhärtigt sönder av bland andra Fabian Månsson:

»I tider som de nuvarande duger det inte att enbart strikt följa former. Om jag skulle komma att få regera – vilket icke kommer att ske – så tror väl ändå inte hans excellens att icke jag skulle söka skapa en, lag för tillfället. Om jag inte hade kunnat sammankalla och rådgöra med riksdagen eller vidtaga andra åtgärder, så är det alldeles givet, att jag gjort en förordning för tillfället, och sedan följde jag den. Punkt och slut. Då man skall regera duger det inte att vara svans i landet, utan då måste man leda.»

Fabian Månsson uttalade sin absoluta förkastelsedom inte endast över regeringen utan också över militären och dem som beordrat denna att skjuta:

»Att stå på avstånd mot en obeväpnad skara och spruta med mausegevär – kan man tänka sig något mera idiotiskt. I gamla tider ansåg man ju den, som överhuvudtaget rörde en vapenlös, när man var beväpnad själv, årelös. Hans, hus brändes, hans hustru och barn tog svärfarssläkten ifrån honom, och den man, som gav honom ett mål mat eller ett nattlogi, dömdes som för dubbelt mord. Svenska arméns officerskår har i dag äran att ha en sådan herre ibland sig. Jag undrar hur det känns.»

Högerledaren, amiral Lindman, solidariserade sig på nytt med regeringen i alla dess åtgärder utom på en punkt. Han var missbelåten med åtgärderna att dra tillbaka polisen och militären från. Ådalen:

»Jag skulle slutligen vilja säga, herr talman, att jag för min del icke gillar alla de åtgärder som senast har vidtagits i ådalskonflikten. Att man först kallar polis från Stockholm till Härnösand för att sedermera ögonblickligen låta dem återvända är en metod, som jag icke kan godkänna.»

Riksdagsdebatten om Ådalshändelserna klargjorde arbetsgivarnas förtrytelse över Ådalsarbetarnas seger, och regeringens slaviska lydnad under arbetsgivarföreningen. Den visade vidare fegheten och lögnaktigheten hos regeringschefen som försökte krypa bakom lagens formaliteter och i det längsta sökte upprätthålla fullständigt felaktiga uppgifter om Ådalsarbetarnas uppträdande för att motivera militärens eldöverfall på demonstranterna. Det bör här erinras om – och det kastar ett visst ljus över hr C. G. Ekmans uppträdande – att just vid denna tid hade han inlett de förbindelser med tändstickskungen Ivar Kreuger, vilka senare skulle leda till statsministerns fall. Endast några månader före Ådalshändelserna hade riksbanken *under påtryckningar från statsminister Ekman* börjat ställa bankens valutafonder till förfogande för Ivar Kreugers internationella finansoperationer. Vid tiden för Ådalshändelserna var det ännu inte känt – avslöjandena kom först efter Kreugers död i mars 1932 – att Ekman var Kreugers handgångne man och mottog kontant ersättning för sina tjänster.

Debatten i riksdagen den 15 och 16 maj visade vidare den djupa respekt som Sveriges arbetare hade vunnit genom sitt kraftfulla och beslutsamma uppträdande mot strejkbryteriet. Det var inte längre fråga om att ignorera arbetarnas vilja och mening. Den ilska som kom till uttryck från arbetsgivarnas representanter, var den besegrades vrede.

De maktägande tar hämnd

Historien lär, att i klasstrider där de undertryckta vunnit delsegrar och temporära framgångar över förtryckarna, men inte lyckats förintä förtryckarväldet och göra sig själva till härskare, följer en period av repressalier och hämndaktioner mot dem som, vågat trotsa förtryckarna. Den svenska överklassen handlade efter samma mönster.

Efter tio dagars strejk återgick arbetarna i Ådalen till fabrikerna och sågverken dagen efter pingsthelgen, den 26 maj. Efter ytterligare ett par veckor löstes också primärkonflikten vid Marmaverken.

Så snart arbetarna återgått till arbetet började repressalierna. Dessa riktade sig i första hand mot arbetarna och då givetvis mot dem som stått i ledningen för aktionen, gett parollerna och visat vägen. Men borgarklassen glömde inte bort att vissa av deras egna ämbetsmän visat prov på större mänsklighet och en mindre brutalitet än vad arbetsgivarföreningen och regeringens ledande män krävt.

I Ådalen trädde den så kallade rättvisan i funktion i början av juni. Då företogs en: del anhållanden. Dessa följdes av häktningar och åtal samt stränga frihetsstraff. Först och främst riktade sig repressalierna mot Axel Nordström, som under själva händelserna spelade den mest framträdande rollen.

Axel Nordström var en ung arbetare, sysselsatt inom massaindustrin i Ådalen, dit han kommit från Gävleborgs län. Nordström var, trots sin ungdom, väl känd inom arbetarrörelsen i Ådalen. Han hade redan från unga år deltagit i det fackliga och politiska arbetet och var i början av 1930-talet ledamot av kommunistiska partidistriktets styrelse och innehade även andra uppdrag inom arbetarrörelsen. Under själva stridsaktionerna kring den 14 maj spelade Nordström en framträdande roll. Han var med i demonstrationen till Sandviken den 13 maj och det var bland annat genom hans rådiga och bestämda ingripande som några strejkbrytare slapp helskinnade undan sedan de förbittrade demonstranterna hittat dem i deras gömställe ombord på ångaren »Milos». Nordström förhindrade misshandel av de fasttagna strejkbrytarna. Det var Nordström som den 14 maj talade på det väldiga massmötet i Frånö Folkets Park, och från vilket demonstrationen till Lunde utgick. Däremot var Nordström inte med i själva demonstrationen. Han deltog i den konferens med fackföreningsstyrelsen, vilken hölls samtidigt som demonstrationen pågick.

Repressalierna riktade sig i första hand: mot Nordström. Han dömdes efter en parodi på rättegång till två och ett halvt års straffarbete för sitt deltagande i Ådalsarbetarnas kamp. Den formella anklagelsen var deltagande i demonstrationen den 13 maj till Sandviken, vilket betecknades som »upplopp» och misshandel.

Samtidigt med Nordström dömdes också tre andra Ådalsarbetare till sammanlagt 14 månaders straffarbete.

Det andra föremålet för borgarklassens och statsmakternas hämndeaktioner var Stockholms arbetare. De s. k. Norra Bantorgskravallerna som provocerats av polismyndigheterna till den 19 maj togs till intäkt för omfattande anhållanden, häktningar, rättegångar och domar. Efter utdragna processer under sommaren dömdes vid Stockholms rådhusrätt kommunistiska partiets dåvarande ordförande Sven Linderot till 8 månaders straffarbete och ytterligare nio arbetare till sammanlagt 47 månaders straffarbete. Bland dessa var två kvinnor.

Det tredje föremålet för hämndeaktionerna var arbetarpressen och tidningarnas ansvariga utgivare. En serie åtal anställdes mot i första hand de kommunistiska tidningarna. Men också *Social-*

Demokraten och Folkets Dagblad (då huvudorgan för det s. k. Kilbomspartiet, senare nedlagt) fick åtal på halsen. Följande straff utmättes mot tidningspressen:

Ny Dag	8	månaders	fängelse
Stormklockan	4	»	»
Norrskensflamman	3	»	»
<i>Social-Demokraten</i>	3	»	»
Brand	3	»	»
Folkets Dagblad	2	»	»

Kapten Mesterton åtalade *Social-Demokraten* och fick den fälld till 3 månaders fängelse. År 1932 gavs emellertid en amnesti som helt befriade *Social-Demokraten* och Folkets Dagblads ansvariga utgivare från att avtjäna straffen. Åtal och fällande domar riktades vidare mot 4 arbetare i Halmstad vilka dömdes till sammanlagt 12 månaders straffarbete, mot 4 arbetare i Söderhamn samt mot en rad andra vilka uppträtt på möten och vid demonstrationer på skilda håll i landet i samband med Halmstads- och Ådalshändelserna.

Som redan nämnts riktade sig emellertid arbetsgivarnas och regeringens ilska också mot vissa ämbetsmän, som i vissa avgörande skeden av striden inte visat den hänsynslöshet och brutalitet, som arbetsgivarna och regeringen begärt. Redan, dagen efter mordet i Ådalen förklarade sålunda *Svenska Dagbladet* i en ledande artikel att

»Länsstyrelsen (i Västernorrlands län) har ... till den grad fallit undan för våldsmännen att den förbjudit det blockerade arbetets fortsatta bedrivande med arbetsvilliga ... Dessa eftergifter på statsauktoritetens bekostnad måste väcka stor och allmän beklämning.»

På samma tråd spann högerledaren Arvid Lindman dagen efter i riksdagsdebatten, då han sade sig ogilla att man sände hem polisen. Den 28 maj beslutade Svenska Arbetsgivareföreningens styrelse att anmäla länsstyrelsen i Västernorrlands län till justitieombudsmannen för tjänstefel. Det fel för vilket arbetsgivarföreningen ville att länsstyrelsen skulle prickas var att den gett order om att strejkbrytarna skulle sändas bort från Ådalen på eftermiddagen den 14 maj, innan militären beretts tillfälle att skjuta på demonstrationståget. Landshövdingen blev dock inte straffad.

Men, det fanns ju också en annan part i målet; de som bar ansvaret för att fem obehäpnade och värnlösa människor med berätt mod dödsats och ytterligare fem allvarligt sårats av gevärs- och kulspruteeld. Mot dessa öppnades varken åtal eller utmättes straff. För formens skull och för att tillfredsställa den allmänna opinionen åtalades emellertid chefen för militärtruppen, kapten Mesterton, och ytterligare, ett par av hans underlydande. De ställdes inför krigsrätt och domarna blev:

Kapten Mesterton 8 dagars arrest utan bevakning, furir Tapper 3 dagars arrest utan bevakning och löjtnant Beckman 10 dagars vaktarrest.

Det var allt.

»Rättvisan» hade sagt sitt ord. Klart och tydligt hade justitieväsendet i vårt land visat att rättvisans gudinna också här är en :slinka, som troget tjänar den som betalar henne.

Sammanfattning

Bedömningarna av händelserna i Ådalen den 14 maj 1931 har skiftat. Under riksdagsdebatten dagen efter de mördande skotten vid Lunde betecknade statsministern händelserna som en »katastrof». Andra menade att det var en »olyckshändelse», en »tragedi» eller liknande. Gemensamt för alla dessa karaktäristiker var att händelserna orsakats av krafter, som inte låg under människornas

kontroll, eller av en serie ödesdigra missförstånd mellan olika myndigheter samt mellan myndigheterna å ena sidan och arbetarna å den andra.

Dessa värderingar av Ådalshändelserna tjänar endast syftet att dölja det verkliga förhållandet, nämligen att Ådalshändelserna var den logiska följd av den svenska storfinansens hänsynslösa aktioner för att slå ner och om möjligt bryta sönder den svenska arbetarrörelsen, särskilt fackföreningsrörelsen, och dess mest avancerade politiska grupp, det kommunistiska partiet. Om man ställer in Ådalshändelserna i deras historiska sammanhang blir motiven för framkallandet av dem klara och detta särskilt när ett kvarts sekel skiljer oss från dem.

Inledningsvis antydde att svensk storfinans år 1931 i avgörande grad styrdes av ägaren till och chefen för den s. k. tändstickstrusten, Ivar Kreuger. Denne var en av den internationella storfinansens, främsta män. Hans finansiella och ekonomiska förbindelser och intressen sträckte sig över hela jordklotet. Särskilt var han dock intresserad i Europa och alldeles speciellt i vår världsdels östra regioner. Kreugers trust var inte ett vanligt ekonomiskt företag. En tysk ekonom, vid denna tid kallade den för en finansstat, som uppträdde som, de suveräna staternas jämlike inte endast i ekonomin utan, också i politiken. Låt oss lyssna till en dansk synpunkt:

»Motsättningen mellan den svenska kreugertrusten, och Moskva är ett intressant exempel för hur svårt det i dag är att dra gränslinjerna mellan det ekonomiska och politiska», skriver tidskriften *Finanstidende* i nr 23, årg. 1931. »Kreugertrusten har blivit en politisk faktor, den skaffar sig monopol och är i stånd att utöva inflytande på staternas politiska ställningstagande. Att det för kreugertrusten inte rör sig om vanliga finansoperationer, utan om en målmedveten politik, belyses av de densamma tillhörande företagets ställning till Sovjetunionen. Vid Sovjetunionens västra gräns har Kreuger byggt upp ett helt nät av gäldenärstater, som inte endast lämnat honom tändsticksmonopol, utan även är skyldiga honom över en miljard kronor ...

I förhållandet till dessa stater står trusten dels som borgenär för oerhörda summor, dels som innehavare av stora kapitalvärden och det kan utan vidare sägas, att randstatssystemet vid Sovjetunionens västra gräns är livsbetingelse för trusten. Liksom trusten för bolsjevikerna inte är en vanlig företagare, så är sovjetstaten tills vidare trustens farligaste motståndare och detta så mycket mer, som det föres en förbittrad konkurrens även på andra områden (trä och manganmalm). På grund av dessa motsättningar ser Kreuger sig nödsakad att utnyttja varje tillfälle att bjuda den aggressiva bolsjevismen spetsen i de stater där trusten är intresserad.»

Den danska facktidskriftens iakttagelser var alldeles riktiga. Ivar Kreuger var en av de drivande krafterna i den tidens antikommunistiska företag. Han hade inte skapat bältet av fascistiska randstater mot Sovjetunionen, det syddes ihop i Versaillesfreden. av ledarna för de stora imperialistiska segermakterna efter första världskriget, men han bidrog verksamt till att utveckla och befästa de hel- och halvfascistiska regimer, vilka var kännetecknande för samtliga randstater från Bulgarien i söder till Finland i norr.

»Kreuger såg sig nödsakad att utnyttja varje tillfälle att bjuda den aggressiva bolsjevismen spetsen i de stater där trusten är intresserad», hette det. Med den »aggressiva bolsjevismen» förstods på den, tiden detsamma som nu. »Bolsjevismens aggressivitet» var en fri uppfinning av de verkliga aggressorerna. Under 1930-talets första år var »bolsjevismen» minst av allt aggressiv. Sovjetunionen hade börjat sin första femårsplan för landets industrialisering år 1928 och kämpade energiskt för att i fred få fullfölja denna plan.

I det borgerliga språkbruket förstod man emellertid med »aggressiv bolsjevism» inte endast Sovjetunionen och de kommunistiska partierna i de kapitalistiska länderna. Till denna räknades också alla delar av arbetarrörelsen, som satte sig till värn mot storfinansens attacker.

Arbetslösa som begärde arbete eller understöd, arbetare som satte sig emot nedpressning av arbetslöner och försämring av arbetsförhållanden, fick sig också etiketten »aggressiv bolsjevism» påklistrad. När Kreuger, som storfinansens främste, skulle till att bjuda »den aggressiva bolsjevismen» 'spetsen, så riktade han denna inte endast mot det kommunistiska partiet, utan mot hela den fackliga rörelsen, vilken redan, vid denna tid i vårt land nått en ansenlig styrka och omfattning. Det var också naturligt att han utifrån sina utgångspunkter ansåg det angeläget att »bjuda den aggressiva bolsjevismen spetsen» i Sverige. Vårt land var ju basen för hans omfattande trust. Det är dessutom grannland till Sovjetunionen, låt vara att vi endast har en vattengräns. Om den fascistiska fästningsvallen mot Sovjetunionen skulle byggas färdig var det viktigt att också få Sverige med. Visserligen intog de s. k. borgerliga demokratierna också på den tiden en attityd gentemot Sovjetunionen, som i djuprotad fientlighet inte skilde sig så värst mycket från de fascistiska randstaternas. Men det var naturligtvis äventyrligt för den »som skulle bjuda bolsjevismen spetsen», att fria fackföreningar existerade, att ett legalt kommunistiskt parti fanns och att arbetarna hade vissa medborgerliga fri- och rättigheter. Det kan, också tänkas att Kreuger vid förhandlingar om den politiska status, som hans gäldenärstater skulle upprätthålla, mötte undran varför det var nödvändigt med en fascistisk ordning hos dem, medan det gick bra med en borgerlig demokrati i Sverige.

Kort sagt: allting talar för att kreugertrustens ledning och därmed också dess underlydande organ, arbetsgivarföreningen och regeringen, var angelägna att »bjuda den aggressiva bolsjevismen spetsen» också – och inte minst – i Sverige.

Offensiven mot arbetarklassen inleddes och fullföljdes efter flera linjer. I detta sammanhang skall dock endast den behandlas, som, har omedelbart sammanhang med Ådalshändelserna, nämligen den planmässiga insatsen av strejkbrytare i massa mot strejkande arbetare. Avsikten därmed var att slå sönder arbetarnas viktigaste tillgång i kampen mot klassfienden, solidariteten och organisationen. Insättandet av strejkbrytare i den form, som skedde i början av 1930-talet drog emellertid med sig nödvändigheten att också injaga en sådan skräck i arbetarna att dessa inte vågade isig på att försöka hindra strejkbryteriet genom att avlägsna strejkbrytarna från arbetsplatserna. Stora polisuppbåd och militärskydd åt strejkbrytargardena blev därför det logiska komplementet till dessa.

Men enbart polisens och militärens närvaro vid arbetsplatser, där strejkbryteri förekom, kunde hos de ledande för kampen mot arbetarklassen inte skapa någon känsla av säkerhet. Vid den tiden fanns ingen statspolis. (Statspolisens inrättande var en av de praktiska slutsatser som regeringen drog ur Ådalshändelserna.) Ortpoliserna kunde på goda grunder misstänkas för dålig moral om den skulle sättas in i blodiga aktioner mot hemortens arbetare. Endast de större städerna hade polisstyrkor som var användbara för sådana företag. Militärens uppträdande vid strejkplatser var en ny erfarenhet för Sveriges arbetare, och dessa hade svårt att tänka sig att militären verkligen skulle kunna skjuta skarpt mot dem, då de med fredliga medel sökte hävda sina mest elementära rättigheter.

Det återstod en tredje utväg för att skydda strejkbrytarna mot arbetarnas demonstrationer, nämligen att bilda privata beväpnade garderna. Så hade man gjort i andra länder och så gjorde man nu i Sverige. Då statsministern i riksdagsdebatten om Ådalshändelserna skulle försvara sig, sade han bl. a., att därest inte regeringen tillhandahöll arbetsgivarna militärskydd åt deras strejkbrytare, så skulle de kunna komma på tanken att bilda privata väpnade kårer. Detta påstod han sig vilja undvika.

Samtidigt som statsministern gjorde dessa förklaringar drog det ihop till ett avslöjande att en rätt omfattande sådan privat beväpnad kår redan fanns. En fascist, som var medlem i kåren, gick av ett eller annat skäl och anmälde till offentligheten att den existerade. Saken kunde inte tystas ner i den stämning som rådde efter Ådalshändelserna och reaktionens nederlag där. Det blev alltså en

uppröjning i detta fascistiska näste. Den beväpnade privatarmén kallades munckska kåren efter sin ledare, en avdankad general Bror Munck. Kåren räknade c:a 2.000 medlemmar och hade förgreningar landet runt. Myndigheternas försök att förneka kännedom om kårens existens strandade på det faktum att densamma stod under beskydd av förre polismästaren i Stockholm, Gustav Hårleman, och att den varit känd redan 1928 av dåvarande socialministern. Enligt egen uppgift hade denne gett order om kårens upplösning, men polismästaren i Stockholm hade naturligtvis struntat i att slå sönder sitt eget verk.

Munckska kåren var väl beväpnad med från Tyskland insmugglade vapen. Organisatörer av smugglingen var tre officerare och en bankir. Officerarna var kapten Gyllencreutz och löjtnant Hedengren i den svenska armén samt en tysk kapten Pflugk-Harttungl. Bankiren var den i senare nazistiska sammanhang ökände A. W. Högman.

Munckska kårens relationer till de ledande kretsarna inom svensk storfinans och borgerlig politik kom klart till uttryck i den solidaritetsförklaring med kåren som levererades i högerpressen och av högerledaren, amiral Arvid Lindman.

Av de tre olika slags väpnade styrkor, som kunde sättas in till strejkbrytarnas skydd, prövades polis och militär i första hand, den privata kåren hölls i reserv. Polisen visade sig icke i stånd att uppträda på ett sätt som tillfredsställde herrarna i arbetsgivarföreningen och regeringen. Polisstyrkorna stod under de lokala myndigheternas befäl och dessa var inte alltid hågade att effektuera de beställningar de mottog från högsta ort. Detta visade sig både i Halmstad och i Ådalen.

Militären däremot stod friare gentemot de lokala myndigheterna. Fick man bara tag i för uppgiften lämpliga officerare och utvalt manskap fanns det möjligheter att åstadkomma den läxa, som man ansåg lämplig ge arbetarna.

I Kapten Pflugk-Harttung hade deltagit i mordet på de tyska arbetarledarna Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht 1918 samt därefter erhållit asyl i Sverige. Efter Munckska kårens upplösning försvann han. Nästa gång han dök upp var då han häktades i Danmark 1938 som ledare för det tyska nazispionaget i detta land.

Redan under Halmstadshändelserna hade de centraldirigerande instanserna uppenbarligen beslutat sig för att utdela läxan. På annat sätt kan följande uttalande av arbetsgivarföreningens verkställande direktör, Ivar O. Larsson, till Dagens Nyheter angående Halmstadshändelserna inte förklaras. Han sade:

»På ett av de många stadsfullmäktigemötena (i Halmstad) vädjade man till mig att jag skulle låta föra ut lumpnen på reddan första maj. Men jag sade nej. Visserligen hade de lokala företagen en gång fallit till föga, när jag icke var närvarande. Och logementsfartyget bogserades ut. Vad hände? Jo, kommunisterna ställde till med allvarliga kravaller inne i staden. Nej, enda riktiga lösningen var utkommendering av militären med vapen – bajonetterna på – kulsprutor, tårgas och strålkastare. Då först blev det lugnt.»

Klarare kunde det knappast sägas av en av de högsta spetsarna inom arbetsgivarlägret, att avsikten var att få till stånd ett regelrätt militärt överfall på arbetarna. I dessa kretsar visste man mycket väl att en lumpna i Halmstads hamn på arbetarnas traditionella demonstrationsdag och efter vad som de närmast föregående dagarna hade försiggått i staden skulle verka oerhört provocerande. Vägran att ens bogsera ut logementsfartyget på reddan avslöjade klart och tydligt vad man hade i sinnet. Att provokationen inte lyckades i Halmstad betydde emellertid inte att hr Larsson och hans uppdragsgivare avstod från sin plan. Vid nästa framstöt, två veckor senare i Ådalen, hade man

organiserat det hela bättre och lyckades också att skjuta arbetare, även om slutresultatet blev annorlunda än vad man räknat med.

Att styrelsen för arbetsgivarföreningen organiserade förutsättningarna för blodbadet i Lunde är ställt utom allt tvivel och det är likaså klart att dess hållning just i de avgörande momenten var kallt och medvetet beräknande för just den effekt som uppnåddes.

Låt oss följa hur dessa förutsättningar skapades.

I ett uttalande till *Svenska Dagbladet* efter Ådalshändelserna sade arbetsgivarföreningens dåvarande ordförande, Hjalmar von Sydow, bland annat:

»Jag anser att var och en har rätt att arbeta för att förtjäna sitt uppehälle. Om vi hade anmodat stuveribolaget (i Ådalen) att låta arbetet upphöra hade det varit en kapitulation inför ett framställt hot, vilket kunde få menliga följder i fortsättningen.... Om, arbetet i en hamn avstannar betyder detta att samhället berövas ett viktigt samfärdsmedel, varigenom exempelvis livsmedelsbrist kan följa liksom exporten även lamslås.»

Herr von Sydows principiella deklaration att »var och en har rätt att arbeta för att förtjäna sitt uppehälle» gällde endast strejkbrytarna. Arbetarna förmenades denna rätt inte endast vid lockouttillfällena utan också då de av arbetsgivarföreningen kastade ut från sina arbeten. Man kunde inte anmoda stuveribolagen att låta arbetet upphöra därför att man då hade kapitulerat inför ett framställt hot. Var det inte då på det sättet att Versteeghsbolagen i Ådalen hade bett om hjälp från arbetsgivarföreningen och stuveribolaget likaledes? Nej, så förhöll det sig inte. Versteegh-koncernerna hade vid årsskiftet 1930/31 utträtt ur arbetsgivarföreningen, Stuveribolaget stod kvar. Men just inom stuveribranschen fanns det ett centralställe, omedelbart underordnat arbetsgivarföreningen, den s. k. surtaxe-kommittén, med uppgift att organisera strejkbryteri i hamnarna. Arbetsgivarföreningen hade ingen organisationsmässig skyldighet att hjälpa Versteeghkoncernen. Surtaxe-kommittén kunde förmås att avstå från strejkbryteriet om arbetsgivarföreningen ville. Men arbetsgivarföreningen ville det rakt motsatta. *I förberedelserna för Lundehändelserna var Svenska Arbetsgivarföreningen den pådrivande kraften.* Versteeghsbolagen och de lokala myndigheterna fick pressas att göra vad de gjorde i denna sak.

Denna rollfördelning framgår tydligt ur den officiella rapport som den s. k. Ådalskommissionen, lämnade, hur tendentiös den än är mot arbetarparten.

Vi följer här denna rapport.

Anledningen till att Versteeghsbolagen i Sandviken och Utansjö gärna ville ha utskeppningen av pappersmassa igång under våren var, att det mesta av de till 14.000 ton uppgående massalagren i deras fabriker var sålda till ett bättre pris än dagspriset. Det var alltså inte fråga om någonting annat än Versteeghs profit, alls inte fara för livsmedelsbrist. Versteeghsbolagen tog emellertid inte initiativet till strejkbryteri för att få sin massa utlastad.

»Innan ännu någon framställning om hjälp i detta avseende gjorts av bolagen vare sig till stuveribolaget eller till surtaxe-kommittén, hade emellertid nämnda kommitté upptagit frågan om lastning från de blockerade hamnarna vid Sandviken och Utansjö. Vid ett sammanträde som surtaxe-kommittén höll den 18 februari 1931, väckte nämligen direktören i Ångermanälvens Stuveri-aktiebolag, P. H. Strömberg, som är suppleant i Kommittén, det spørsmålet hur man skulle förfara i Ångermanälven om det blev fråga om lastning av massa från Sandviken och Utansjö. När denna fråga diskuterades *avrådde direktör Strömberg* (förf. kurs.) själv från att ta upp strejkbrytare

med hänsyn till den kännedom han ägde om stämningen bland arbetarbefolkningen i orten.» (Ådalskommissionens rapport, sid. 15-16.)

Mot den lokale direktörens avrådan fattade emellertid kommittén ett »principbeslut» att man skulle göra likadant i Ådalen som man gjort vid Marmaverken, d. v. s. använda strejkbrytare för lastning av blockerad massa. Detta beslut meddelades längre fram som svar på en förfrågan från Versteeghsbolagen om utlastning över huvud taget kunde ske. Efter diverse kontakter mellan de centrala arbetsgivarorganen å ena sidan och den lokala stuveriföreningen och Versteeghsbolagen å andra sidan, förklarade 'sig de »båda bolagen *antaga erbjudandet*» om strejkbryteri.

Länsstyrelsen i Västernorrlands län och särskilt landshövdingen synes i det längsta ha hållits ovetande om de planerade åtgärderna. Den första av länsstyrelsens ämbetsmän som kopplades in på saken var – betecknande nog – landsfogden Sune Pålman. Han fick vid månadsskiftet april/maj en »underhandsförfrågan» av disponenten vid Utansjö hur man skulle bära sig åt för att få ett område fridlyst och fick då också reda på att det var fråga om att ta dit strejkbrytare. En vecka senare uppvaktade disponenterna vid Utansjö och Sandviken t. f. landssekreteraren och diskuterade formerna för att få områdena fridlysta.

Eftersom disponenterna inte visste när strejkbrytarna skulle anlända enades man om att ansökningar om fridlysning skulle inlämnas till länsstyrelsen men tas upp av denna först efter särskild framställning från disponenterna. Landshövdingen var bortrest under dessa dagar, och när han återkom den 10 maj fick han besked om vad som planerades. Under tiden, förhandlade landsfogden direkt med chefen för stuveribolaget om de praktiska åtgärder som borde vidtagas för att ta emot strejkbrytarna, vilka ställts till förfogande av strejkbrytarkontor i Stockholm.

När strejkbrytarna den 12 maj kom till Ådalen tog landsfogden Pålman emot dem i deras förläggning i Lunde. Landsfogden befann sig i Kramforstrakten vid tiden för demonstrationen till Sandviken. Efter denna demonstration »begärde landsfogden också hos länsstyrelsen rekvisition av militär» samt fridlysning av strejkbrytarnästet i Lunde. Sedan dessa framställningar bifallits av länsstyrelsen och expedierats slog sig landsfogden ner bland strejkbrytarna i deras förläggning och stannade där tills överfallet på demonstrationen verkställdes den 14 maj.

Landsfogdens, landshövdingens, arbetsgivarföreningens och regeringens uppträdande under de kritiska timmarna den 14 maj är ett mycket intressant kapitel. Det kan inte ge något annat slutintryck än att arbetsgivarföreningen och regeringens framhårdade i sina planer att ge arbetarna en läxa samt att landshövdingen var ovillig därtill, eller i varje fall tveksam, medan landsfogden helhjärtat ställde sig till förfogande för utförandet av planen.

Enligt Ådalskommissionens rapport begärde landshövdingen kl. 11 den 14 maj per telefon hos statsministern att denne skulle utverka att arbetsgivarföreningen inställde strejkbryteriet åtminstone till den 16 maj, då det var kallat till förhandlingar i konflikten. *Denna framställning gjordes således en timma innan mötet i Frånö var utlyst och tre timmar innan demonstrationen började.* Först kl. 14 fick landshövdingen besked att arbetsgivarföreningen vägrat gå med på landshövdingens begäran. *Denne beslutade då omedelbart att förbjuda strejkbryteri i Ådalen och detta besked expedierades genast per telefon till landsfogden som befann sig hos strejkbrytarna och militären i Lunde.*

Landsfogden fick alltså beskedet vid samma tid som demonstrationen ställde upp för avmarsch i Frånö, en timmes marschväg från Lunde. *Han underlät emellertid att meddela demonstrationen eller de till konferens samlade fackföreningsstyrelserna, om landshövdingens åtgärd.* Hade landsfogden gjort detta skulle givetvis demonstrationen inställts och möjligheterna att beskjuta densamma bortfallit.

Genom denna sin »underlåtenhet» gav landsfogden möjlighet för militären att utdela den »läxa» som arbetsgivarföreningens styrelse och regeringens ledande män uppenbarligen var överens om skulle utdelas. Hade landsfogden – som naturligt vore – skyndsamt meddelat demonstranterna landshövdingens beslut skulle händelserna vid Lunde aldrig inträffat.

Militärens uppträdande och de instruktioner som denna följde är också av intresse.

Truppen, som grävt ner sig i skyttställningar utanför strejkbrytarnästet, bestod av utvalt manskap. Inga värnpliktiga befann sig i truppen. Det var endast fast anställda. Huvudparten utgjordes av det s. k. skolkompaniet från regementet i Sollefteå. Det är högst sannolikt att denna trupp erhållit ungefär samma instruktion som meddelades en senare anländ militärtrupp på Kramfors torg, då den ankommit dit den 15 maj på morgonen. Denna instruktion av befälhavaren hade följande lydelse:

»Vi kommer att besvara varje stenkastning med eldgivning. Och vi kommer inte att skjuta med lösa skott, blott med skarpa. Vi förfogar över sådana medel, att vi kan kväva vilka oroligheter som helst. Ni skall försöka att träffa ledarna, men ni skall inte tro, att ni träffar dem i främsta ledet. De är feiga lymlar som håller sig undan.»

Denna befälhavarens instruktion till truppen avlyssnades kl. 8.40 den 15 maj på Kramfors torg av en facklig funktionär och publicerades, i *Social-Demokraten* den 16 maj.

Allting talar för att den dagen förut anlända truppen hade samma instruktion. Ty den handlade just på det sätt som instruktionen angav. Dess eldgivning riktades inte endast mot demonstrationens tät utan också mot dess bakre led, där enligt officerarnas uppfattning de »feiga lymlarna till ledare» skulle uppehålla sig.

Omedelbart efter händelserna i Lunde försökte man finna avklaringar och ursäkter för militärens uppträdande. Fakta talar emellertid sitt eget hårda språk. Och fakta säger att militärens eldgivning var ett planlagt överfall mot fredliga arbetare som genomförde en legal demonstration på allmän landsväg och inte hotade någon vare sig till liv eller lem. Faktum är att de första skarpa skotten lossades av en ryttarpatrull. Omedelbart därefter gav kapten Mesterton order om eld. Demonstrationen besköts med gevär, kulsprutegevär och en kulspruta. Påståendet att elden riktats inte mot demonstranterna utan mot marken framför dem faller på det faktum att fem människor dödades och fem sårades på sammanlagt 37 avlossade skott. En sådan träffprocent är ganska hög, framför allt om man tar i betraktande att de i aktion sända soldaterna sannolikt varit ganska nervösa inför sin ruskiga uppgift.

Ytterligare ett faktum som talar för att det var ett planlagt överfall är att både militären och landsfogden underlåtit att på något sätt markera att vissa områden var fridlysta och därför icke fick beträdas av s. k. obehöriga.

Sammantagna vittnar fakta om att den *civila myndigheten representerad av landsfogden och den militäre befälhavaren med berätt mod och på order från högsta ort lät demonstranterna tåga in i en fälla där de överfölls med skarpa skott från militärens vapen.*

Landsfogdens och militärbefälhavarens omänskliga likgiltighet gentemot de sårade efter skottlossningen är också ett vittnesbörd om den mentalitet som härskade på insidan av skyttegravarna och stängslen kring strejkbrytarnästet i Lunde.

Överfallet på demonstrationen i Lunde hade rakt motsatt effekt på arbetarna än vad de makthavande räknat med. Den läxa som man ville ge arbetarna blev en läxa för storfinansen och regeringen. De

inre tvistefrågorna inom arbetarrörelsen sköts helt åt sidan av massorna. Klassolidariteten triumferade och blev högsta bud. De breda massor, som under andra förhållanden endast förstrött iakttar den politiska och fackliga kampen, visade med ens en väldig aktivitet och kampvilja. Omedelbart efter demonstrationen i Lunde samlades Ådalens arbetare till ett jättemöte i Frånö. Här bildades ett centralt strejkutskott på 19 personer. Allmän generalstrejk proklamerades från kl. 6 på morgonen den 15 maj. Parollen följdes. Strejken var total och varade till den 26 maj, då arbetarna på strejkledningens uppmaning återgick till arbetet.

Under denna tid var det på Frånömötet valda strejkutskottet den högsta myndigheten i Ådalen. Dess beslut respekterades. Också civilmyndigheterna rättade sig efter strejkutskottets beslut. Inför arbetarnas väldiga och enhälliga uppmarsch tvingades landshövdingen att ge order om att sända tillbaka de rekvirerade militärtrupperna, upphäva fridlysningen och återkalla andra åtgärder som var ägnade att irritera befolkningen. Också regeringen tvingades – låt vara under knot – att finna sig i nederlaget, likaså arbetsgivarföreningen.

Den avgörande drabbningen i den stora kampen mellan arbetsgivarföreningen och regeringen å ena sidan och arbetarklassen å andra sidan hade utkämpats i Ådalen och slutat med arbetarnas seger. Strejkbryteriet som medel att slå sönder solidariteten och kampenheten hade likviderats.

I det tal som Hugo Sillén som representant för Kommunistiska Partiet höll vid begravningen av de stupade kunde han med rätta konstatera:

»Under dessa dagar sammansvetsades den proletära enhetsfrontens band. Under dessa dagar utlöstes en massrörelse av väldiga mått, utvecklades en massornas kampenergi som aldrig förr. Under dessa dagar efter de blodiga händelserna i Lunde har Sveriges proletärer lärt mer än under årtionden förut. Dessa dagar har gett de utsugna klarhet, medvetande om sin styrka och stålat deras vilja.»

Enheten och sammanhållningen i arbetarleden var också grundtema i det tal som Axel Nordström höll då han förrättade jordfästningen av de stupade på Gudmundrå kyrkogård:

»Smärtan över förlusterna av våra kamrater svetsar oss alla samman, oavsett våra ekonomiska eller politiska uppfattningar, till en de arbetandes enhetsfront. Över hela detta land manifesteras sorgen i väldiga strejker samt demonstrationer och möten ... Det är icke en slagen arbetarklass som följer sina kämpar till graven, utan det är en segrande klass, som återigen lämnar bevis för sanningen i orden – endast kamp leder till seger.»

Det var inte stundens stämningar som uttrycktes i dessa tal. Det var ett nyktert konstaterande av ett faktum. De var representativa för vad arbetarna i allmänhet tänkte och kände, och som styrelsen för Stockholms Murarefackförening uttryckte det då den formulerade sin översikt av år 1931:

»Sveriges arbetarklass glömmar aldrig händelserna i Lunde och vi vågar hoppas, att det som tömat vidgat den naturliga klyftan mellan förtryckare och förtryckta. Må det lända till aggressivare kamp mot det kapitalistiska systemet och dess viktigaste stödjepelare militarismen.»

Av stort intresse är att observera hur arbetarna i denna massrörelse sköt åt sidan de »ordinarie» ledande organen inom arbetarrörelsen och skapade nya, mera ändamålsenliga organ för ledningen i de högre former som kampen mot strejkbryteriet snabbt avancerade till.

Fackföreningsstyrelserna, och särskilt styrelserna för de båda centrala organisationerna, Sågverks och Pappers samorganisationer, iakttog passivitet i kampens upptakt. Endast den fackförening som omedelbart berördes av strejkbryteriet, stuveriarbetarnas fackförening, tog några initiativ till

åtgärder för att mobilisera massorna till motåtgärder mot arbetsgivarföreningens strejkbrytar-offensiv. Inte ens den 14 maj hade tröghetslagen upphört att verka i de »ordinarie» fackliga organen. Vid den stora konferens med fackföreningsstyrelserna, som hölls den 14 maj i Frånö under tiden som demonstrationen pågick, höll sålunda de båda samorganisationernas styrelser fast vid att en, allmän arbetsnedläggelse för att få bort strejkbrytarna kunde genomföras först efter det respektive fackförbunds och Landsorganisationens tillåtelse erhållits. Detta formalistiska betraktelsesätt sopade arbetarna bort genom att helt enkelt – utan att invänta några formaliteter – lägga ner arbetet. De båda samorganisationernas styrelser försvann ur ledningen för Ådalsarbetarnas kamp under dessa dagar. De hann inte med i det tempo i vilket kampen utvecklades.

Ett krampaktigt försök att återvinna ledningen gjordes från de båda samorganisationernas ledningar, då de på kvällen den 15 maj uppvaktade landshövdingen i Härnösand med begäran att militären skulle avlägsnas. De kom för sent, ty landshövdingen hade redan på förmiddagen kommit till slutsatsen att enda sättet att åstadkomma en avspänning var att skicka hem militären liksom han dagen före beordrat att strejkbrytarna skulle skickas bort från Ådalen.

Också Landsorganisationens dåvarande ledning iakttog en anmärkningsvärd passivitet under tiden som Ådalshändelserna skakade det svenska samhället. På LO-kongressen i augusti 1931 påtalades också denna Landssekreteriatets passivitet. Dåvarande ordföranden redovisade därför vad sekretariatet gjort och denna redovisning var en enda bekräftelse på anklagelsens riktighet. Landssekreteriatets åtgärder vid höjdpunkten i denna strid, som faktiskt gällde ett brett anlagt anfall från storfinanserna just mot fackföreningsrörelsen, bestod i att sekretariatet höll två sammanträden den 14 maj och därvid beslutade att uppmana Transportarbetareförbundets och Pappersindustriarbetareförbundets styrelser att skicka var sin ombudsman till Ådalen. Landssekreteriatet hade dessutom undertecknat ett upprop tillsammans med socialdemokratiska partistyrelsen.

De båda ombudsmännens verksamhet avsatte inga synliga spår i Ådalen och uppropet innehöll krav på militärens återkallande, ett krav som redan var uppfyllt då uppropet kungjordes.

Endast under det starka trycket från fackföreningsfolket kunde Landsorganisationens ledning förmås att ge appell till en mera omfattande aktion. Den kom i följande form den 19 maj:

»Till Landssekreteriatet har från ett antal fackföreningar inkommit skrivelser och telegram, vari ifrågasättes, att Landssekreteriatet skulle påbjuda allmän arbetsvila torsdagen den 21 maj då Ådalsoffren begravdes för att på ett värdigt sätt fira dess minne.

Landssekreteriatet har vid sammanträde under måndagen haft dessa framställningar under övervägande. Vad beträffar fackföreningarna i Ådalen utgår Landssekreteriatet ifrån att dessa kommer att delta i begravningen och att de för detta ändamål hemställa om ledighet från arbetet. Landssekreteriatet hyser emellertid den bestämda förvissningen att det förefinnes ett allmänt behov hos Sveriges arbetare att på lämpligt sätt ge uttryck för sin sorg över det timade och sin medkänsla för de stupade och deras anhöriga. Landssekreteriatet anser det därför lämpligt att efter överenskommelse med vederbörande arbetsledning i görligaste omfattning ett uppehåll i arbetet äger rum under 5 minuter kl. 12 middagen den 21 maj.»

Det skall erkännas att Landssekreteriatet inte hade det lätt att efter fullständig passivitet under den mest dramatiska kampveckan i svensk arbetarrörelsens historia finna former för att skyla denna sin passivitet och oföretagsamhet. Men sämre hölje än detta med byråkratisk träaktighet formulerade aktstycke, kunde det knappast ha åstadkommit. Enbart formuleringen att »Ådalens arbetare sannolikt skulle hemställa om ledighet från arbetet för att delta i begravningen», vittnar om hur fjärran den högsta fackliga ledningen stod för vad som verkligen skedde. Alla i detta land, utom

tydliga Landssekreteriatet, visste att Ådalens alla arbetare – utan att fråga om lov – då strejkat sedan den 15 maj och med denna sin strejk kastat tillbaka den offensiv som arbetsgivarföreningen och den borgerliga regeringen riktat mot fackföreningsrörelsen.

Parollen om 5 minuters strejk då begravningen i Ådalen tog sin början följdes över hela landet. Ovanpå den totala arbetsnedläggelse som ett par hundra tusen arbetare genomförde den 21 maj och den halvdagars strejk som ytterligare tiotusentals arbetare genomförde, blev 5-minutersstrejken en manifestation av största kraft.

Arbetarnas mäktiga aktion gjorde djupt intryck hos hela folket. Ett gott uttryck därför är följande strofer som Bo Bergman skrev i *Dagens Nyheter* den 23 maj:

»Klockan slog tolv. Det blev tyst.
De fem minuternas sorg
lade sin tunga hand
över gator och torg.

Allt stannade, bil och buss
och buller och spring och tjut
Blott tankarna rörde sig
i hjärnan som förut

ty den trafiken kan
ej hejdas av någon arm
eller något bud
om sorg och hat och harm.»

Med sin kraftfulla aktion, som drog med sig hela den svenska arbetarklassen, slog Ådalens arbetare tillbaka den offensiv, som storfinansen igångsatt mot den svenska arbetarrörelsen. Visserligen försökte reaktionen med hämndeaktioner. Dessa hade dock endast den effekten att de stegrade arbetarnas kampvilja och beslutsamhet. De dussintals arbetare som fängslades och spärrades in på årslånga straffarbeten bad aldrig om nåd. Deras kampvilja och kraft bröts inte. Tvärtom. Friska och manande kom parollerna från de inspärrade att inte ge upp utan föra kampen vidare. Till seger.

Året efteråt prövade storfinansen än en gång att med strejkbryteri i stor skala kväsa arbetarna. Det kom till sammanstötningar i Söderhamnsdistriktet och i Västerbotten. Ortsnamnen Sandarne i Hälsingland och Clemensnäs i Västerbotten är rubrikerna över hårda strider sommaren 1932 mellan storfinansens lejda ligor och arbetarnas ordnade kampformationer. De är också rubriker över berättelser, i vilka de svenska arbetarna vann nya segrar. Dessa segrar var lättare att vinna. Ådalens arbetare hade slagit tillbaka det stora angreppet. I Sandarne och Clemensnäs vågade regeringen inte sätta in militär. Visst fick ytterligare en hel del arbetare vandra till årslånga straffarbeten efter sammanstötningar mellan arbetare och polis i Sandarne och Clemensnäs. Men kraften och beslutsamheten hade minskat hos storfinans och regering och ökat i arbetarleden.

Inte någon gång efter den 14 maj 1931 har militär kommenderats ut i en svensk arbetskonflikt. Försöken att hindra fackföreningsrörelsens utveckling lades också efter andra linjer i fortsättningen. Nya lagar genomdrevs som begränsade och försvårade för fackföreningarna att utveckla sin hela och fulla kraft. Den värsta av dessa lagar – lagen om tredje mans rätt, dvs. rätten för strejkbrytare att under lagens skydd få utföra sin judasgärning – slogs tillbaka genom arbetarnas vaksamhet och den väldiga massrörelsen 1935. Lagförslaget, som framlagts för riksdagen, drogs tillbaka på grund av arbetarnas aktiva insats mot detsamma.

Ådalsarbetarnas kraftfulla uppträdande gav mäktiga impulser till en allmän samling av arbetarklassens krafter. I andrakammarvalet på hösten 1932 tillfogades de borgerliga partierna ett stort nederlag. Den i grunden komprometterade folkfrisinnade (folkpartistiska) regeringen tvingades avgå. I dess ställe tog socialdemokratiska partiet hand om regeringen. Med ett litet – helt och hållet av valtaktiska skäl betingat – avbrott sommaren 1936 har socialdemokratiska partiet sedan dess haft ledningen av regeringen.

Strejkbryteriet som metod att slå arbetarna avvecklades. I den stora metallarbetarstrejken 1945, då 130.000 verkstadsarbetare kämpade i fem månader, förekom inte ett enda känt fall av försök till strejkbryteri. Det har inte heller förekommit senare annat än i någon mindre konflikt av lokal karaktär.

Fackföreningsrörelsen har vuxit. Landsorganisationen räknar 25 år efter Ådalshändelserna över 1.300.000 medlemmar. Tjänstemännen har organiserat sig på facklig grund och har i sin organisation Tjänstemännens Centralorganisation (TCO) över 300.000 medlemmar. Ett kvartssekel efter Ådalshändelserna har polismännen i Stockholm, Göteborg och andra städer slutfört sin första stora lönekonflikt, och därvid visat en sammanhållning och ett kamphumör som skaffat dem aktning och sympati i de bredaste arbetarkretsar. Det förefaller orimligt att våra stora städers polis skulle låta sig sättas in i aktioner som vid Norra Bantorget den 19 maj 1931 och ännu orimligare att de skulle kunna användas till vakthållning om strejkbrytare.

Allt fortfarande regerar dock storfinansen här i landet. Den har funnit andra medel och metoder för att upprätthålla sitt välde. Att beskriva dessa ligger emellertid utanför ramen för denna skrift.

Här skall endast till slut uttryckas inte endast förhoppningen utan förvisningen att nya generationer svenska arbetare lika målmedvetet och beslutsamt skall förstå att föra sin kamp som Ådalens arbetare förde den i maj 1931.

Då gällde det att slå tillbaka angrepp. Nu gäller det att gå till offensiv för arbetarklassens stora mål, likvidering av storfinansen och upprättandet av folkmakt i Sverige.

Till de stupade

Av Josef Kjellgren

Idag
har allt
blivit så tyst,
så mörkt och meningslöst. I dag, kamrater,
finns inga ord
för vår sorg och smärta.

Era bleka ansikten
stirrar emot oss,
nära, nära,
anklagande.

Först stod ni,
främst föll ni,
okända i går
är era namn

kampsymboler
i dag.

Med vårens
första bud
gick ni
till skuggorna.

Döda – ?
Nej – .
Ni skall alltid leva,
och vi skall alltid, alltid
minnas er.

(*Soc.-Dem.* 16 maj 1931)